

KAIEROU KRISTEN

3^e KAIER
embannet gant
STUDI HAG OBER
Hanv 1946

Kaieroù Kristen
Trede kaier
Hañv 1946.

TAOLENN

Guido Gezelle, gant Herve Konan.

Paskal Kerenveier, gant Kloareg ar Veuzid.

Envorennoù beaj, gant B. a Germorvan.

Yann Verkade, gant B.

Notennoù

Diwar benn testamant an Ao. Branelleg gant L. Lok.
Lennegez Katolik e Bro Gembre, gant Klerg Llydaw.
A-dreuz lenn, gant Gwazgwenn.
Eeunadenoù... gant Meven Mordiern.

*Gant aotreadur Eskopti St Brieg
Pep gwir miret striz.*

GUIDO GEZELLE

Ur beleg koz o vont gant straedoù Brugge, ur soutanenn teuc'het met naet war e gein ; an dremenidi e salud gant doujañs hag eñ a respont hepken gant ur mousc'hoarz ha dioustu e zremm a adkav he stumm distronket, nemet dindan al linennoù garo e tev tan ur vuhez spered start, kreñv, don, a ziskouez an daoulagad gant o lemmer ur skleurenn bennak anezi.

Guido Gezelle a voc ganet da gala-mae 1830 e ker Brugge. E dad a oa liorzour ha digantañ en devoa bet ar garantez a vage evit ar grouadelez, dreist-holl evit bed ar bleuñv. E vamm a oa unan eus ar maouezed eeun-se n'int ket bet er skolioù uhel met a oar desevel bugale hag a laka o merk war o spered ha war o c'halon. Selaouit kentoc'h gant pe gomzoù didro ha karantezus e komze eus ti e gerent, gwelet gant daoulagad ar c'hoziad tri-ugent vloaz :

« Ar porrastell, hag a vrall ; toenn ar c'harrdi ; en ur gosañ, he deus kemeret stumm un dibr. Dre-holl plouz e-touez an teol ha moudennoù-douar war doennoù an ti hag ar staol. Bleuñv o deus difluket a-us d'ar moudennoù-se, tud ha tiegez a zo ivez dindan ar moudennoù-se : bleuñv peoc'hus kenkoulz ar re yaouank hag ar re goz, bleuñv en diavaez, bleuñv en diabarz. Aze ez azeze va mamm, aze e kave va zad an hini a gane dezañ he labour hag he c'halon ; aze ez-vugel e taoulinemp, e pedemp a-gevret, bihan ha bras, hon daouarn juntret..... O tud eürus ha didro, ho c'hoantoù a oa bihan met ho kalonoù a oa bras ! Ma gellfe va daeroù ha va youl un dra bennak e tebrfen c'hoaz ar bara-segal war an daol noaz en ho kichen ».

An ti karet-se a guitaas evit kloerdi bihan Roesse-laere (Roulers) hag e 1850 e kemer ar soutanenn e kloerdi bras Brugge. Pevar bloaz goude-se e voc beleget hag anvet da gelenner e Roesselaere. E 1857 e lakajod

an eil klas war e garg. Ar bloaz-se ivez a welas kentañ embannadur « Ar Poelladennoù a varzoniez ». An degemer a voe yen ha kentoc'h mut. Bro-Flandrez a vorgouske ; nebeut-tre a glevas mouez an hini a vo an Dihuner ; un nebeut linennoù kalonekaat moulet hep sin war kazetenn Amsterdam hag ur gazetennig eus Gand, hag ul lizer hegarat digant e eskob. Met e skol a chome evitañ un andon disec'hus a levenez ; a-gevret gant an deskadurez eo e galon e ranne anezi gant e vugale ; bez' e voe ur c'helenner burzudus. Ur gwir kenlabourerez a oa etrezañ hag int-i ha dont a reas a-benn da zeskiñ dezo div yez vev en tu-hont d'ar roll-labour boas. Diwar ar c'henlabourerez gwirion-se e voe ganet, koulz lavarout, ar strobadoù-mañ : « Bleunioù ar Vered », « Barzonegouigoù », « Karmoù, Kanoù, Pedennoù ». Hogen un deiz e savas ar warizi he mouez dirak kement a verz : direiz e garantez evit ar Flamankeg, diskiant ar gred a lakae e servij ar religion... Galloudus e oa e damallerion hag e voe argaset hag anvet da gure e Brugge. Kalet ha ponner an taol, a c'houlias don kalon ar mestr hag a lakaas daerou war daoulagad « e vugale ». Ur bloaz hanter hepken en devoa tremenet en eil klas met had en devoa taolet hag an douar, moarvat, a oa ivez mat ha fresk, rak atav emeur oc'h eostiñ diwar hadañ Guido Gezelle.

E Brugge e chomas eus 1859 da 1872 ha betek 1892 e Kortrijk (Courtrai). E amzer a dremene etre e labour-parrez, a sevene gant ar garantez a lakae gwechall d'ober skol, ha studiañ-yezoù. Goude tregont vloaz ar gouli a bareas hag ar c'hoziad, adkavet gantañ awen oberou e yaouankiz, a ganas adarre. Lerc'h ouz lerc'h e voutjod : « Kurunenn an Amzer », Kurunenn ar bloaz », Kurunenn ar C'hantvedoù », « Garlandezioù gwerzennoù ». An damallerion a-wechall hag o zamalloù drouk a oa ankounac'haet, ar wirionez trec'h a splanne. Evit e zigoll e voe anvet gant e eskob da Renner Kouent al Leanezed Saoz e Brugge. Poent e oa. c'hwec'h miz goude, d'ar 27 a viz du 1899, e varvas. Ar rann-vro a-bez a zeredas d'e obidoù. Ar gêr, ar Stad, an Iliz a gasas dileuridi. Er straedoù gwisket gant o fallennoù kañv ar bobl a ouele. « Enoriñ a re-

jomp evel ur roue, eme un test, ha muioc'h c'hoaz, korf an den eeun-se, en devoa bevel a-boan gant un tamm kreun-bara. »

Gezelle a grede e galloud ar varzoniez na oa ket evitañ hepken un doare da zisplegañ c'hoarioù ar spered. Re gristen e oa, beleg ouzpenn, evit katout un diskoulm d'ar c'hudennoù, a nec'h hag a wall-drechal alies Mab-den, en hunvreadennoù ha sorc'hennoù ur Feizdoueoniez hag ar Skritur-Sakr, gwriennet don e vuhez-ene en buhez ar C'hrist, donezonet gant ur santerez kizidik, barz kristen en ur ger, e selaoue gant e vezoud a-bez galv ha kemennadurioù ar Grouadelez. Barz dre c'hras Doue, setu an ano a roas dezañ unan eus e genvroiz, Vermeylen. « Mar deus unan bennak a c'heller eñvel « Barz dre c'hras Doue », ez eo sur mat hennez. Klasket en deus hepken eeun ha didro, ha neoz klokañ ma c'helle, displegañ gant arlivioù esparpez a c'hoarveze ennañ hag en-dro dezan, ar gwirvoud gwelus hag ar gwirvoud diwelus divent a sante. »

Ha petra a verze ? E lezomp da lavarout dimp :

« Pa laka an ene e skouarn da selaou,
 Eo pep bev a gomz dimp,
 An hiboud disterañ
 En deus ivez e yez ;
 An delioù war ar gwez
 A ziviz affo kenetrezo ;
 Bourbouilh ar gwagennoù
 Eo lavar an दौरioù ;
 An avel, ar pradoù, ar c'houmoul
 A zoug roudoù troad Doue.
 Pep tra ' zispleg ar Verb,
 Ar Verb don gant dudi...
 Pa 'n em laka an ene da selaou. »

« Barzonegouigoù ».

A-us d'ar c'hantvedoù gouestlet da gehelerez an arz pagan ha d'e azginivelez ez adkav Guido Gezelle me-nozioù ar varzed kevringar evel St Yann ar Groaz ha dreist-holl kevrinourion e vro er Grennamzer. Pep tra

a vez dezo tro da veuliñ Doue : holl emzispiegadurioù liesseurt ar vuhez o c'henel, o vont pe o vervel da vezañ adganet gant muioc'h a virvilh. Ha pegen disheñvel ivez e emzalc'h e-keñver an Natur diouz hini ar Romantelourion. Enni e wel Doue evel en ur melezour elec'h he c'hemer evel ur person a vez pe ur galloud kuz enebour pe ur mignon frealzus.

Hervez Flandreziz o-unan emañ aze ijin o Bro. Gezelle eta a zo flandrezat mat dre e ijin, ouzpenn-se flandrezat eo c'hoaz dre e yez ha dre testennoù e varzonegoù. « Ar yez, eme Vermeylen, n'eo ket ur glorenn, met bez 'ez eo korf buhez hon spered. D'hon Bro ha dimp hon-unan ez omp bet daskoret war un dro gant Gezelle ». Hag ar yez-se a anaveze holl binvidigezioù he sonioù, gwevnderioù he zroioù-lavar hag he c'hevredurez ha roet en deus tro d'hec'h holl gallusteroù d'en em zisplegañ. Drevezet en deus trouz ar brankoù din-dan an aezenn-hañv hag avelioù ar goañv, bourbl ar gwagennoù, chourtkerez rodoù ar vilin, ragacherez an evned, distro ar gwennilied ha nij ponner ar brini. Ha gant-se ez eo diaes-tre treiñ e varzonegoù : kened ar me-nozioù o vezañ liammet start gant kened ar yez. Gant livioù flandrezat en deus pentet buhez an douar hag ar plant o deus ganet an aergelc'h m'eo bet stummet ene ar vro, an dud en o labour pemdeziek, o hadañ, oc'h eogañ-lin, o wiadiñ pe c'hoaz oc'h ober dantelez.

Ha d'e berzioù kristen ha flandrezat ez eo dleet moarvat al levezon en deus bet war vuhez e vro. Pa stagas da varzonian e klaske ober abostolerez ; skoazellañ ha kennerzañ feiz e ziskibion ha heñchañ o c'halonoù war-du ar velegiez. Berz a reas war an dachenn-se rak ar gwir varz a oa ne gouezas kammed er falslennegez. Rummadoù tud-yaouank e amzer hag ar rummadoù war-lerc'h o deus sunet en e oberoù magadurez yac'h he deus miret enno ar Feiz reiz ha glan pe o renet davet feiz o zud koz. « D'hon Bro ha dimp hon-unan ez omp bet daskoret war un dro gant Gezelle ». Eñ a zo unan eus diaraogerion an emsav sevenadurel e Bro-Flandrez. Lennegez, arz, politikerez zoken o deus bet digantañ, dre an emskiant broadel adkavet ha lakat da dalvezout en un doare ken splann, al lusk hag ar vuhez o deus kresket hag a vleugn en deiz a hiziv.

Guido Gezelle a glaskas, daoust d'ar skoilhoù a bep seurt bezañ eñ e-unan, bezañ ur flandrezad ha tizout ene e vro, en deus merzet en he finvadennoù munutañ ha displeget dre oberoù a vuhez. Ken dreist eo e ijin, ken start e bersonelez maz eo unan eus skrivagnerion ar bed-holl hag e oberoù ul lodenn eus e herez lennegel.

Hervé KONAN.

EGO FLOS

(Kan. II, 1)

1. Ur vleunvenn ez on,
Ha dirazout e vleunian,
Heol birvidik,
Da viken dibar ha glan,
Va mirout a rez en buhez,
Me krouadurig dister,
Ha goude ar vuhez-mañ
Am galvez d'ar vuhez peurbadus.
2. Ur vleunvenn ez on ;
D'ar beure 'tigan va c'hurunenn
Ha da serr-noz he c'hlozan
Da c'hortoz, Heol,
Ma teui adarre d'am brallañ,
A bep eil tro,
Evit va dihun ur wech ouzpenn,
Pe va broudañ da zargudiñ.
3. Da sklerijenn eo va buhez,
Va ober ha va emzlouer,
Va goanag, va evrusted,
Va c'harantez nemeti,
Petra c'hellfen hepdout
Nemet mervel, dalc'hmat mervel ;
Petra 'm befe hepdout
A c'hellfen karout ?

4. Pell 'n em gavan diouzit,
Daoust maz out tostoc'h din,
Andonenn c'hwek,
Eget pep bev,
Eget pep mammenn a vuhez,
Ha ma kasez, Heol hegar,
Betek va don-donañ,
Da dan didrec'hus.
5. Diframm ! Diliamm !
Troc'h va ereoù douarel ;
Va diwrizienn, va dizouar.
Ra loc'hin ac'haleñ...
Gra din redek d'an hañv dibaouez,
D'ar sklerijenn beurbad
Maz out te, Heol,
Ar vleunvenn dibar, kenedus-holl ha peurbadus.
6. Ra dremeno, ra echuo
Ar pezh am diframm diouzit
Hag a had islonkoù etrezomp ;
Lez da dremen ar beure hag an noz,
Lez da dremen pezh a dle tremen,
Ha ro din da welout
Da sklerijenn divent
Ez mammvro !
7. Ha neuze dirak da zaoulagad,
Ha koulskoude n'eo ket dirak da zaoulagad,
Met ez kichen, tost dit,
E vleugnin buan ennout ;
Mar am dalc'hez en buhez,
Krouadurig dister,
Mar am lezez da vont
Ez sklaerder peurbadus.

(Gwerzennoù diwezañ).

D'AN ALC'HOUERER

Alc'houeder karet,
Achanter hegarat,
Dilez hon douar,
Ha gant da askell goloet a c'hliz,
Pign d'an nec'h, uhel, uhel,
Uheloc'h eget diraez hol lagad,
Hag eno, en aergelc'h esmaeet,
Displeg da Zoue da galon evn,
Ha kan da ganenn.
An deiz o tont a welez
'N ur vale war ar c'houmoul,
'N ur sellout ouz ar broioù
Sklerijennet gant an heol nevez ;
D'e gentañ bannoù,
Mezvet gant o luc'h,
E kinniges from da gañauenn ;
En arvar e klaskis da heuilh
Gant va daoulagad alies,
Ha pa bignes em eus keñveriet alies
Va ene ganit, Alc'houeder.

Astenn, va ene, astenn da eskell,
Krouet evit al laezioù,
Na chom ket amañ
Sav, mignon karet an Neñv.
Tec'h rag ar pezh a glask da dizout,
Dilez da hualoù
Sko gant pezh az talc'h er vac'h ;
N'espern ket an nerzioù
'Ro Doue dit 'n e largentez.
Lez ar re a gar an douar
Da bleustriñ hentou ar blijadur,
Da redek d'an ebatoù goullo,
Ha da duzumiñ o c'hoantoù.
Meur a evn a chom laouen
Da c'hwilañ er fank ;
Te, va ene, plav e-giz an Alc'houeder,
Plav uhel er Rouantelez c'hlas.

Eno ez arvesti
A-us d'ar menezioù ha d'an traoniennoù
Ouz ar Reter skedus ;
Eno e spluji er mor aourek-se,
Glan er mintin, yaouank,
Leun a frealz, a c'hoanag ;
Esper ha balzam evit ar galon
A glask levez, a gav anken hepken ;
Esper ha balzam evit ar boan,
A grign hag a zistruj,
Ha frankiz a gavo en Neñv,
En evrusted divent,
E Doue.
Evn, morse ne chomez pell,
Da ganañ da evrusted,
Ret 'vez dit kuitaat ar sklerijenn,
Al levez, an dudi,
Ret 'vez dit distreñ d'an douar
Az poa dilezet da sevel,
Da vagan da gorf,
Ret 'vez dit diskenn.
Va Ene, pa vo dieubet da eskell,
Un deiz, goude pell amzer,
Pa vezint diac'hubet diouz va c'horf,
Neuze ra nijin, ra nijin,
Kalz buanoc'h egedout, Alchoueder,
E donder an Neñvoù.
Neuze ra bignin,
Uheloc'h, mibinoc'h,
Eunoc'h egedout, Alc'houeder,
Pa bigne en oabl ;
Ne zeuin ken en-dro.
Da arvestiñ an Tad e chomin,
Atao da arvestiñ va Zad ;
Chom a rin er Meurvor-se,
Chom a rin er Peurvad,
E Reter ar garantez hag ar c'hlanded,
Ne guita morse, morse,
Neb en deus e danvaet,
Ne arvar ken warnañ
Neb en deus evet eus e zour
Ha saouret e c'hwekder.

Neuze 'kanin,
Ra ganin da viken,
Ra vo flouroc'h va arz,
Ha c'hwekoc'h va c'han
Eget da vouez, evn dedennus,
C'hwekoc'h eget soniri ar c'hlec'hi
Da Anjeluz an noz ;
Hiroc'h eget kan disterik an avel er raoskleg
A gav eno kerdin moan
Evet e sonadenn ;
C'hwekoc'h eget titirin c'hwek
Kleierigoù ar chatal er maez ;
Uheloc'h eget an holl stered,
Skedus ha digenvez,
A gerz, dre an ec'honder leun gant o bannoù,
D'ar beurbadelez divent.

(*Kurunenn ar C'hantvedoù*).

Notenn. — Aozet diwar ur pennad eus « Jeunes de Flandre » ha
« Guldo Gezelle, prêtre et poète », Résurrection, cahier 2, 2e année.

PASKAL KERENVEIER

O pennaouiñ e-touez al levrioù koz
gant KLOAREG AR VEUZID.

Kendalc'homp da bennaouiñ e-touez al levrioù koz, hag e c'hellimp marteze kaout adarre, evel m'hel lavare gwechall dastumadenn *Dihunamb* « treu mat de ouiet ».

Hiziv, deomp betek maner Kerduden, e parrez Tregarantez, ul lev bennak eus Lesneven hag eus ar Folgoad. Eno e kavimp ul levraoueg dispar, levraoueg Kerdanet (1). Un nebeut bloavezioù araok ar brezel, al levrioù-se en em gave c'hoaz e ker Lesneven (straed ar Werc'hez) e ti koz tiegez Kerdanet.

Gant aotre an Itron Gerard de Lavenne de la Montoise (ganet Mari Tereza Kerdanet) am eus bet, un dervez, an eurvad da furchal en tenzorioù dastumet gant he zud koz, an aotronez Kerdanet, ha da zineizañ, en o zouez, oberoù dornskrivet Paskal Kerenveier.

A. ar Braz n'en devoe ket bet kement a chañs, hag en e *Théâtre Celtique*, e meur a bajenn, c'hwerv o blaz, e klemme a gement-se (2). Setu perak ivez ar pez a lavar diwar-benn oberoù Kerenveier n'eo na difazi na klok-tre.

R. Hemon, a-hend-all, en e *Rakskrid* d'ar *Farvel Goapaer*, embannet e Sterenn (Niv. 6, mezeven 1941), a lavare : « Eur studiadenn a-ratoz a ranko beza graet diwarbenn Kerenveier, anezañ eun den anavezet madik a-walc'h, war a gredan. Eur studiadenn all a ranko beza graet diwar-benn brezoneg ar pez-c'hoari, ar ge-

(1) Gwelit : *Bulletin Soc. Arch. du Finistère*, t. LXX, 1943, p. 3. J. M. Guéguen : *Les collections Kerdanet à Lesneven*.

(2) *Le Théâtre Celtique*, ch. IX, p. 383 ; *Le Théâtre comique* : « La bibliothèque de M. de Kerdanet, érigée... en une sorte de sanctuaire fermé où les profanes ne sont point admis. Seuls quelques très rares initiés... ont eu l'honneur de franchir la redoutable porte et de jeter un coup d'œil, au passage, sur les volumes sacro-saints rangés le long des parois ».

riou hag an troiou-lavar dianav pe nebeut anavezet a gaver ennañ. »

L. Lok, d'an trede, en *Arvor*, niv. 32, 10 a viz eost 1941, en e bennad *Ar Furcher brezonek : ar Farvel Goapaer*, a skrive : « Il serait intéressant d'en savoir plus long que n'en raconte Le Bras sur Kerenveier, sur ses œuvres (car il serait surprenant qu'il se soit borné à cette farce et à Ovide), et sur les milieux qu'il fréquentait. »

Boule'homp eta un tammig studiadenn war Paskal Kerenveier, e vuhez, e *Farvel Goapaer*, ha lavaromp ur gerig bennak war e oberoù all, en ur ginnig, d'al lenner, lodennouigoù anezo.

* * *

Bez' e c'heller lenn, war Paskal Kerenveier, da gentañ un diverrañ eus e vuhez, embannet er *C'hourrier du Finistère*, an 3 a viz here 1931, diwar ano ar Jeneral Jung, ha tennet eus ar gelaouenn *La Plume et l'Épée : Le général Kerenveier*, 1729-1794 ; d'an eil, ur pennad-all war e vuhez ivez, en un dornskrid, e ano *Annales roscovites*, miret e ti-kêr Roskov ; ouspenn-se em eus kavet un nebeut liziri ha paperioù koz, e maner Kervegen, e parrez Sant Sev, tost da Vontroulez, (ar maner-mañ a zo bremañ d'an aotrou Ivon Penhoad, breutaer e Montroulez) (1).

Diwar an testenioù-se e c'heller anaout, piz a-walc'h, buhez Kerenveier ha doare e diegez, ha stummañ, war un dro, ur skeudenn eus e demz-spered.

Kerenveier, — e ano e galleg : François Nicolas de Pascal de Kerenveier, — a c'hanas e Roskov, d'an 13 a viz mezeven 1729.

Mab e oa da Josef, brigadennour armeoù ar Roue, ha da Vari Franseza Lambert, eus ar Val, e Roskov.

Savet e voe Paskal e skolioù Roazon, o soñjal bezañ ofisour ha mont war roudoù e dad hag e dad koz.

(1) Mamm gunv an ao. Ivon Penhoad a oa merc'h da vero'h vihan Kerenveier hor skrivagner ; seiz rummad eta etrezo, merket gant ar seiz ano-man : Kerenveier (hor skrivagner) ; Josefin, kontez Cree'hqué-rault ; Elvire, Itron Gouselin ; Eugénie, Itron Penhoad ; Loëta Penhoad ; Gui Penhoad ; Ivon Penhoad.

Evel ma oa e dad koronal er rejimant anvet « Lismousin », e teuas Fransez Nikolaz da vezañ asagn gant e dad en hevelep rejimant. Pignat a ra, pazenn goude bazenn, derezioù ar vicher soudard : letanant e 1746, kabiten e 1756, major e 1769, koronal e 1774, pen-brigadier e 1784, ha da 59 bloaz marechal a gamp.

Gwelet a reomp anezañ e-pad ar bloavezioù-se, o servijañ dindan ar Maréchal de Saxe, en emgann Rocoux (1746), e seziz Maestricht (1748) hag e seziz Berg-op-Zoom. En abadenn-mañ, o tougen banniel ar rejimant, e voe diw wech gloazet.

Servijañ a ra c'hoaz dindan an dug d'Aiguillon, e-pad ur stourm garv war ar Wilen er Morbihan (1759), ha dindan ar Maréchal de Vaux, en emgann Philin-ghausen-Gottingen ; war an dro, e ano a voe lakaet war an daolenn a enor. Tost goude, hervez ma konter, e reas 42 lev e 19 eur-orolaj, evit kas, d'ar baroñs de Vlozen, kefridi ar Marechal de Broglie.

Brezeliñ a ra c'hoaz dindan ar priñs de Condé, e Verdun, hag hep dale (1762) e oa anvet Marc'heg Sant Loeiz.

Chom a ra 4 bloaz all (1770-1774), evel letanant ar Roue, en enezenn Korsika, o tremen e amzer-vak o tastum lezennoù, testennoù ar wiraouriez, e lakaio anezo en ur pikol levr, *Dictionnaire des Ordonnances*, dastumadenn dalvoudus hag a zeuio da vezañ ul levr-dorn evit an ofisourion (1773).

Echu e gefridi e Korsika hag anvet da goronal, da jeneral, da varechal a gamp, eo an Dispac'h a bakas Kerenveier e Roskov a oa o chom eno, o c'hortoz ur garg nevez.

Doujet-kenañ gant e genvroiz, ar re-mañ a zibabas anezañ evit bezañ ezel ar « C'huzul permanant » e Kastell Paol, ha goude-se penn-rener ar gward broadel e Roskov.

Ne falvezas ket dezañ divroañ na mont, evel meur a denjentil all, da Vro Saoz pe d'ur vro all bennak. Anvet e voe ezel an « Directoire départemental », hag evel ma oa ofiser a vicher, e c'houlennas paotred Paris digantañ kemer dindan e veli Kêr Dukerk (Dunkerque) hag he diwall : rak, d'ar mare-se, e oa c'hoantaet ar

porz-mor gant ar Saozon. Kerenveier a asantas. Listri Bro-Saoz en em gave, en ebrel 1792 dirak ar gêr. An amiral saoz, Sir John Clemens, a c'houre'hemennas da Gerenveier dilezel Dukerk. Kerenveier a respontas krenn : « Je ne capitule pas », ha traken.

Petra a zegouezas goude-se gant Kerenveier ? N'omp ket sklerijennet mat awalc'h war e vloavezioù diwezañ. Hervez dornskrid Roskov, unan eus e ofisourion, Le Queuf de Saint-Hilaire, a flatras anezañ dirak lakepoded Paris, war zigarez ul lizer, skrivet gant Kerenveier da unan eus e vredeur en harlu, ha setu diwar an taol flatrevez-se, Kerenveier kaset war ziskar da gêr Beauvais, hag ur jeneral all, O'Meara, lakaet en e lec'h e Dukerk.

Beauvais a zeuas da vezañ evit Kerenveier evel un toull-bac'h. Bevañ a reas eno daou vloaz bennak, hag e varvas d'an 11 a brairial 1794, dibennet marteze, den n'hen goar ; na den kennebeut a oar e pelec'h e voe beziet e gorf. E wreg hag e verc'h a glaskas hen gouzout diwezatoc'h ; en aner e voe.

Gant nerz kalon eo e c'houzañvas Kerenveier trubuilhoù e vloavezioù diwezañ. Ur soudard e oa bet, leal ha kadarn, war an dachenn-vrezel ; un den e chomas, dizaon ha direbech, e-kreiz ar barradoù-amzer, ha zoken betek en dienez. Al liziri, skrivet gantañ d'e diegez, hag a c'hellomp lenn hiziv c'hoaz, a ziskouez dimp n'en deus fallgalonet biken.

Klañv e Beauvais, e skrive Kerenveier d'e wreg : « *Je suis en traitement ; je n'ai plus d'auberge et ne mange plus de viande ou de pain : mon estomac ne le souffre pas. Ainsi mon entretien sera à bon marché... Il ne me restera bientôt plus rien du tout que quelques effets que je vendrai l'un après l'autre pour subsister et m'empêcher de mourir de faim, et voilà tout... Ne t'alarme pas cependant de mon état ; tu vois à mon écriture que quoi que je sois très faible, je ne suis pas encore réduit au point de t'affliger.* » (1)

En ul lizer all (22 germinal an II) o farsal un disterañ evit frealziñ e wreg karet, e skriv Kerenveier adarre : « *Quand nous nous rejoindrons, nous pour-*

(1) « De Beauvais, le 3 floréal an II de la République Française une et indivisible, à la citoyenne Pascal, rue du Quay, à Quimper. »

rons danser ensemble la farandole au son de nos castagnettes respectives, puisque tu as maigri. Pour moi, je suis presque aussi sec que mon frère. Quelle que soit la difficulté de vivre à Quimper, elle n'est pas à comparer à celle de Beauvais. Tout y est à un prix fou. Aussi les privations sont-elles de première nécessité. On apprend, bon gré mal gré, à devenir philosophe. Adieu ; encore un peu de patience et tout s'éclaircira. Le Général de Division Pascal. »

« Tout s'éclaircira » a lavare hen. Siwaz ! Netra ne zeue da sklaeraat !

Kerenveier, koulskoude, a chome divrall e peoc'h e galon, hag a glaske lakaat, e kalonou ar re all, an hevelep fiziañs, ha dreist-holl, e kalon e vab, an hevelep lealded, e keñver ar vro e-keñver ar soudarded, e-keñver e goustiañs hag ano digailhar e diegez. Skri-vañ a rae d'e vab (1) : « J'ai reçu, mon cher fils, votre lettre du 29 octobre datée de Nantes et j'ai été enchanté de recevoir de vos nouvelles par vous-même ; votre mère m'en donne souvent, mais celles que vous ne donnerés en droiture étant plus fraîches m'en feront d'autant plus de plaisir ; vous ne devés pas douter que je n'en ressente beaucoup à les lire, parce que j'espère que vous conduisant toujours en bon brave et valeureux républicain vous continuerés à bien mériter de la patrie, en vous comportant toujours d'après les principes que vous avés dans le cœur. Votre mère m'a mandé que vous aviez été blessé à la main d'un coup de sabre. Vous êtes bien heureux à votre âge d'avoir déjà versé du sang pour la patrie. Comme je suppose que cette blessure n'est pas dangereuse puisqu'elle ne vous a pas empêché de faire votre service, je vous en fais mon compliment. La cicatrice sera pour vous un souvenir que vous avez payé le tribut, et vous engagera à ne jamais vous démentir du sentiment qui fait les héros... Faites bien votre devoir, et n'oubliez pas que vous ne devés plus combattre en sacripant, mais en

(1) « Au citoyen Pascal (e vab Nikolaz), officier au 4e Régiment d'Infanterie, à la division mayennoise, servant dans l'armée de la République Française contre les Rebelles de la Vendée, à Nantes, De Beauvais, le Sextidi de la seconde décade de Brumaire, l'an 2 de la R. F. 7 novembre 1793 » (sic).

Nikolaz a oa bet ganet e Roskov ar 15 a viz here 1770.

officier, qu'il vous faut vous accoutumer à réfléchir aux moyens à prendre pour vaincre les ennemis en ménageant une troupe qui vous est confiée... Autant il faut être prodigue du sang des ennemis de l'Etat, autant il faut être avare de celui des vrais patriotes républicains.

« Je désirerais bien vous embrasser et être auprès de vous, mais je ne vois encore aucune apparence à la fin de mon exil. Adieu. Ecrivez-moi autant souvent que vous le pourrés. C'est à force d'écrire que le style se forme. Je vous embrasse mille fois.

« Votre père,

« Le général de Division Pascal-Kerenveier. »

(Hag en ur c'hornig a-gleiz) « J'ai envoyé à votre mère la copie de la lettre du général Canclaux pour qu'elle la mette avec les papiers que vous avez déjà déposé entre ses mains. C'est une attestation de vos vertus militaires. Elle vous fait honneur, et on pourra la citer en tems et lieu quoique j'en garde l'original. Je l'ai inscrite dans mon journal de correspondance ».

Un tad kalonek a oa eta Kerenveier, hag ur pried direbech. Skouer vat a roe d'e diegez.

E familh a oa ar ouenn anezi eus al Languedoc, Kreisteiz Bro C'hall.

E dad koz, Barthelemy de Pascal, dimezet gant Loiza du Pal, a oa bet kuzulier ar Roue, ur garg uhel hag a aotree d'he ferc'henn gwirioù an noblañs (1).

E dad, Josef, ganet e Sant Laorañs ar Gwez, a oa ofisour. Kemeret en devoa da bried e 1726, e Roskov, Mari Franseza Lambert.

Tri breur en deus bet hor skrivagner hag ur c'hoar.

E wreg a oa hec'h anv Jehanne Catherine Béraud d'Arumont, eus kêr Huningue, e Bro Elzas. Dimezet e oant d'an 11 a viz east 1761. Daou grouadur o deus bet : ur verc'h, Jozefin, ganet e Rosgov d'ar 14 a viz mae

(1) Skoued-ardamez ar Baskaled Kerenveier a zouge : « De gueules au chef d'azur, chargé d'un croissant d'or, accolé de deux étoiles de même, le champ de gueules chargé d'un agneau immolé d'argent, tenant dans sa patte dextre un gonfanon d'argent croisé de champ ». Gwelit *Nobiliaire et Armorial de Bretagne*, par Pol Potier de Courcy, t. II, p. 314 (3e édition). Gant ar ger-stur : « Sanguinem, quid plura », tennet eus an *Dictionnaire généalogique de la Chénats des Bois*.

1767 ha dimezet da Vikael de Crec'hquérault ; ur mab, Nikolaz Charlez, ganet d'ar 15 a viz here 1770 ha lazet en abadenn Lutzen d'an 12 a viz c'hwevrer 1813.

E vab hag e verc'h o devoe roet dezañ bugale vihan : eus e vab, dimezet da Liza le Goarre de Kerdeleguen, diw verc'h hag ur paotr (an itron Lozar'h, an itron Wallebey hag etrezo o diw, Josef de Pascal dimezet da Vari de Saint Allouarn); eus e verc'h, teir blac'h all : Eliza, Elvira ha Franseza ; houmañ dimezet da Hippolit Gousselin a reas kef d'an du Penhoat.

Setu eta un daolenn eus planedenn Kerenveier, eus e gerentiez.

Laouen e vije bet hor skrivagner o welet ac'hanomp o furchal hag o pennaoujñ e-touez dielloù koz e diegez. Hen e-unan daoust ha n'en deus ket roet dimp ur skouer war ar poent-se ? Aozet en deus ur pikol levr war familhoù Roskov. Dornskrivet eo chomet an oberenn ; stummet eo evel ul levr-kenwerz, goloet e du, ennañ 260 pajenn, gant 50 pe 60 linenn skritur dre pep pajenn. E ano a vez lennet evel-henn :

Annales roscovites, où l'on trouve l'histoire de ce bourg, l'époque de la naissance de tous les individus humains qui sont nés depuis 1550 jusqu'en 1799, pendant deux siècles et trente ans, avec la généalogie de toutes les familles, l'époque de leur arrivée dans ce bourg, et les alliances qu'elles ont faites, le nom des curés, des marguilliers, des gardiens de Capucins, des Confrères de Saint-Ninien et de la Sainte-Union, leurs statuts, les fondations, ses différentes chapelles de l'Hôpital, du Lazaret, de la Chaise d'Anatole, l'érection du fort de Blosson, de la Batterie de la Croix, du Quai, les plans et vues de tous les monuments qui méritent quelques observations.

Nag a draoù er c'haier-se ha pegen talvoudus evit istor Roskov, buhez ar barrez, planedenn an tiegeziou.

Ya, Kerenveier a oa ur mailh a furcher, digor bras e zaoulagad war an dud, war kement tra krouet a zegoueze gantañ war e hent, dihun mat e skiantoù hag e c'hoant-gouzout, ha dezañ hervez doare, peadra da vezañ ur skrivagner barrek.

Skripañ a reas, met peseurt labour hag e peseurt yez ?

*
*
*

An *Annales roscovites* hag an *Dictionnaire des Ordonnances* a oa skrivet e galleg. Talvoudusoc'h eo evidomp oberennoù Kerenveier e brezoneg. Greomp anaoudegez gant pep hini anezo.

Ha da gentañ gant an hini a zo bet embannet dindan an ano a *Farvel Goapaer*, e *Sterenn* 6, mezeven 1941.

Ur pez-c'hoari fentus en em ziskouez bezañ, e tri arvest, e komz plaen, un *opera komik e tri act*, evel ma lavar an talbenn.

Penaos e tiroll an danevell ?

Act kenta (8 sèn ennañ). An abadenn a dremen e porz maner ar C'hont Skostart. Diw blac'h yaouank a vev er c'hastell : unan, Fantig (1), merc'h ar merour Ioen, hag eben, Marc'haridig, he c'heniterv. Fantig a zo bet « prometet » d'ur « paizant », Fainch. Gwelloc'h he dije kavet dimeziñ gant Sioul, « intendant » ar C'hont, « Moncheu Sioul » evel m'hen anver er pez-c'hoari. Marc'haridig, eus he zu, he dije kemeret a galon vat Fainch. Ioen avat en deus roet e c'her. Penaos a-neuze renkañ an traoù ?

Act eilvet (11 sèn ennañ). Marc'haridig a gav skoa-zell e-kichen Herve Raden « chassaer ar c'hastell » ; hag ar C'hont zoken, pa vo displeget dirazañ an drogamm da ober, a asanto. Fainch a ya a-wechoù da chaseal e kuz : « brakonier » eo. Dres, va zud ! paket e vo al laer war an taol, ha pourvezet e vezo d'e gastiz.

Act trede (7 sèn ennañ). Tizet eo bet ar paour kaez Fainch, hag e weler, war al leurenn c'hoari, (p. 71) « Herve Raden, ar fuzul war ar brec'h, ha Fainch liamet. He rouejou hag e grouk-lin zo stag ouz he skoa-ziou, daou c'had, eur glujar hag eun draillad labouzet staget war he c'houg ». Ar C'hont a ra van da vezañ konnaret : evit e dorfed, Fainch a ranko « pe dibri ha

(1) « L'auteur, a lavar A. ar Braz, diwarbenn an ano-man, avat des raisons personnelles d'aimer ce prénom ». *Théâtre Celt.*, p. 387. Evit gwir, « an Epistolen, eme c'hoaz A. ar Braz, place le livre sous l'invocation d'une certaine Fant dont il est le bien-aimé » (p. 385). — Gwellit ivez pelloc'h : *Sonnét 2, Kount 1, Epigramm 1.* e dornskrid ar *Farvel Goapaer Maner Kerdanet*.

chaogat tregont penn ignen, hag heb éva banné, hag hi kriz ; peotramant rezeo, war e ziskoaz ledan, tregont bazad. Herve a vezo karged euz ar gorreksion-ze ».

Fainch n'hell ket dont a-benn da lonkañ ar c'hignon, ha dao ar vaz war e ziskoaz, evit « diboultra ar rokedenn » (p. 75). D'ar pempvet tol-baz, ar C'hont Skostart a zeu da vezañ truezusoc'h. Ma c'hell Fainch paeañ kant skoed, e vo kuit. Kant skoed ! « Ne c'hellin jamez kaout ar zour arc'hant a c'houlennit », a respont ar paourkaez merzer. « Ma ! a lavar neuze Marc'haridig, ne ouzon ket hag ar zour-ze am euz ; hogen, ma em-euz hi, e kouzantann a galoun vad d'he bresta da Fainch » (p. 71).

Ha graet ar stal ! Hag echu ar c'hoari ! Marc'haridig a gemer Fainch, ha Fantig, he « Moncheu Sioul ».

Setu aze danvez ar *Farvel Goapaer*.

Ar *Farvel Goapaer* ? N'on ket sur ! Rak gwir ano ar pezh-c'hoari n'eo ket ar *Farvel Goapaer*. Pehini eta ? An eil ano skrivet war al levrig embannet e *Sterenn* : *Ann douz reuzeudig ha laouen*, hag hennez e-unan penn.

Hag ar *Farvel Goapaer* ?

Emaomp amañ dirak ur gudennig da zirouestlañ.

A. ar Braz (*Le Théâtre Celtique*, p. 387) evel ma lavar R. Hemon (*Rakskrid*, p. 8) « a verzas ne glote ket dres an talbenn ouz danvez ar pezh-c'hoari ». Skri-vañ a ra : « En abordant, après ces préliminaires, le texte de la comédie, on n'est pas peu surpris de constater qu'elle a changé de nom, dans l'intervalle ; le titre de *Farvel Goapaer* que portait la première page en effet est remplacé par celui de *Ann douz reuzeudig ha laouen (L'amante malheureuse rendue au bonheur)* ».

Perak ha penaos ?

Ar *Farvel Goapaer* a zo ano an dornskrid en e bez ; *Ann douz reuzeudig ha laouen* n'eo nemet ano ar pezh-c'hoari hepken ; hag ar pezh-c'hoari n'eo nemet ul lodenn eus dornskrid Kerenveier : aes eo her gwelet e Kaier maner Kerdanet.

An eilskrivadenn embannet e *Sterenn* a zo miret, a lavar R. Hemon (p. 5) e lenndi ar Verdeadurez e Brest,

e-touez ur rummad levrioù ha dornskridoù anvet rummad ar Gonideg, hag hervez furchadennoù graet gant an ao. Doktor Dujardin, skritur ar c'haerig eo hini Laouenan, an den a brofas an holl rummad levrioù-se.

Hag a zo gwir. Laouenan avat n'en deus eilskrivet nemet ul lodenn eus dornskrid Kerenveier : ar pezh-c'hoari hepken ; d'e heul, e levr Kerdanet, e c'hellomp lenn meur a oberenn all.

Klask meneg eta, en *Douz reuzeudig* nemet-ken, eus ur farvel goapaer bennak, poan die'honid, pe dost.

Diguzañ avat, a-dreuz an holl oberennoù, ijin ha tro-spered, prederennoù ha menozioù ur farvel goapaer, ya ; hag aes awalc'h hen displegañ.

Ha Kerenveier e-unan eo ar farvel-se.

Ha « farouellaj », ha furlukinaj e-leiz a gaver, dreist-holl en eil lodenn eus an dornskrid, en *Arabadies*, er *C'houtoù*, en *Epigrammoù*, betek kaout ivez en o mesk, loustoni.

Goapez a gaver ivez, ha godiserez forz pegement : bourd ha c'hoarz enep ar priedoù didamall, enep ar vene'h hag an dud a iliz, enep an doare-bevañ onest ; a-hend-all avat, meuleudi evit al lamponed gwall-vrudet, ar baotred divergont, ar merc'hed a wall-vuhez.

Setu perak ar pezh a lavar an *Théâtre Celtique* (p. 391) a die bezañ intentet mat, da lavaret eo nemet diwar-benn an « Opera Komik », nann eta eus ar *Farvel Goapaer* : « Quant à ce que cette pièce a d'un peu libre, au dire du grave copiste, je dois prévenir les amateurs de grivoiseries que j'ai cité à dessein les passages les plus scabreux. Et l'on estimera, je pense, que — pour être surtout de la fin du règne de Louis XV — ce sont des traits fort inoffensifs ».

Dizrouk ar pezh-c'hoari, ya. Hogen eil lodenn an dornskrid... Hogen a zo e beg pluenn Kerenveier, ha pebr, hag a-wechoù zoken heradennoù flaer, ha d'o heul, c'hwez-fall an XVIIIvet kantved o peurveinañ.

Daoust ha koulskoude opera-komik Kerenveier a vefe didalvez ha divlaz ?

« La valeur réelle, a lavar A. ar Braz en e *Théâtre Celtique* (p. 384), est fort au-dessous de sa réputation.

Un chef-d'œuvre, soit ; mais un chef-d'œuvre de médiocrité... Il a fallu évidemment toute la foi qui animait ce rénovateur des lettres celtiques (1) au début du XIXe siècle, d'abord pour attacher à cette pièce une importance disproportionnée avec son mérite, ensuite pour la déclarer « pleine d'esprit » et y découvrir une peinture de « mœurs » quelconque, fût-ce de « la fin du règne de Louis XV ».

« Barnadenn griz, a lavar R. Hemon (p. 8). Ar *Farvel Goapaer* n'eo ket eun oberenn dreist, ret hen anzav. Frammet eo en eun doare laosk ha diampart. An dud, avat, a zo beo-tre, hag ar yez, fall-brein a-wechoù a zo kreñv ha sasun a-wechoù ivez ».

E gwirionez, brezoneg an « Opera-Komik » a zo di-barfet, stlabezet a c'herioù gallek. Troomp teir pe be'er fajenn hep dibad, p. 19, 20, 21 : *Evil gountanti he c'huriozité...* ; *me rafe va bossubl evid ho zoulaji...* ; *ar baotrez an dissimuleta euz ar vro...* ; *ne ouzoun ket poluptez preferabl...* hag evel-se penn da benn pep pajenn.

Dastumomp koulskoude un nebeut troioù-lavar, blaz ar brezoneg yac'h ganto daoust d'o stumm galleg, pe liv ar gwir dezo, lod turgnet gant evez, hervez doare, lod all paket ha skrivet evel d'war nij : *Devi a ran em c'hroc'hen...* (p. 45) ; *trei da limoun dre tu he c'halon...* (p. 46) ; *ne gemerfez ket lunedou da zad evid he lugerni...* (p. 57) ; *evel eur geuneuden e choumit a-za* (p. 56) ; *ar mez a skuill em c'haloun ar westl...* (p. 48) ; *gwelomp a bez liou eo ar chanz* (p. 63) ; *ober a rimb hon daou eur c'hrok mad a c'houren...* (p. 18) ; *ar fubuen a zeu hag a ia diwar eur rozen...* (p. 57) hag all.

Taolomp evez ivez ouz ar c'hanaouennoù kanet gant an *actored* hag a vefe plijadur hiziv kaout ar pozioù anezo. Kalz a zo war « eun ear galleg ». Marc'haridig a gan (I, 6 ; I, 8) war an ear : *Dans ma cabane obscure... J'aime une ingrate beauté*. Fanch (II, 1) war an ear : *Dans un détour...* Sioul (II, 4) war an ear : *Votre cœur, charmante aurore...* ; (II, 11) *On n'entend plus dessous*

(1) Da lavaret eo, hervez A. ar Braz, ar Gonideg. Bezomp sonj pe-naos, hervez doare, an eliskriver n'eo ket ar Gonideg, met Laouenan.

Formeau ; (III, 3) *ear : retraite du régiment du Limousin...* (1)

Muioc'h c'hoaz eus ar sonioù a dlee bezañ kanet war un ton breizek. Herve (I, 1) a gan war an ear : *Torred am euz va c'horn butun...* ; Fantig (I, 2) war an ear : *Ne garan ket ar sparlou braz...* ; (III, 2) *M'em boa eur bollizik* (bolezig)... ; Marc'haridig (I, 2) *Skambenni a ran va buez...* ; (II, 7) *Me raio did dougen ar gurgnell...*

A-hend-all, un dudi a dlee bezañ gwelout o tremen dirak an daoulagad, e gwiskamantoù an XVIIIvet kantved, ar c'hoarierion « sounerien, a lavar dimp un notennig, p. 16, plac'hed diwar ar meaz deut d'ann eured hag a zanzo peb seurd a zanzou a Vreiz, e kourd ar c'hastel », dreist-holl an *actored*, pep-hini stummet bravik awalc'h e zoare-lavar, hag e dechoù, e blegoù, diguzet a nebeudigoù o sevel eus goueled e galon betek en e gomzoù.

Ar C'hont Skostart, daoust d'e ano, a zo ur mestr mat, hegarat e-keñver e vevelion, troet da lakaat an traoù war o zu evit ober plijadur d'e dud. Gwechall, ne lavaran ket, pa oa yaouankoc'h, n'eo ket bet atav didamall e vuhez ; ul « labousetaer » eo bet marteze, hervez komz Mestr Ioen, hag hemañ, intanv da Jaketa, her goar, me gred ; breman, daoust dezañ bezañ « glaz c'hoaz », ez eo furaet, hag e holl vevelion a seblant bezañ war o flaen dirazañ.

Herve Raden « chassaer euz ar c'hastel », a zo (p. 29) ur « pez farvel » anezañ, gouest da zibunañ kudennoù, dreist-holl pa gavo e dra ouz hen ober, ha bazvalan diouz ma tegouezo, laouen o vevañ pa'n devo « barriken en e gav hag euz ar gwella Bourdell ». Pinvidik hep mar, e teuo da vezañ. « Fars gwinniz, a lavarhen, a zebrinn aneuze bemdeiz, gant bara gwenn ; bemdeiz e fell din kaout rost ha ber, gant sukr skinnet war ar boed ; eun habit skarlet ruz gant eur vest melen galonsed a arc'hant ». Hag e gonstiañs ? « Ha tud evel-domp-ni a dle kaout koustiañs ? ar c'houstiañz a zo vertuz ann dud zempl ». Un troc'had mat a zen, e gwirionez, eo Herve Raden, un hinkin.

(1) Kerenveter, e dad hag e vab, a oa ofisourien er *regiment Limousin*.

Mestr Ioen, merour ar C'hont, a zo un den eun, didro ; kalon dezañ ha skiant ivez. Lent eo, avat, un tammig, dreist-holl pa'z eus ano da zimeziñ e verc'h hag e nizez. « Ma goufac'h, va breur, emezañ d'e vreur-kaer Herve (p. 31), ar boan a zo oc'h evesaat kundu daou (sic) fumellen... Hastiet oun d'en em dizober anezo ; souden e pinnint ed, ha goude ze piou ar c'hivijer daoned ho c'hemero ». Komzoù a bouez hag a skiant prenet. « Moncheu » Sioul a gemerfe unan eus an diw blac'h-mañ ha Fanch eben. Hemañ a lavar Fantig (p. 22) a zo « eur paotr kaer, fur, pinvidik, spe-reduz ». Re a veuleudi ! met ivez evit e werz-mañ gwelloc'h eo. Mestr Ioen eo a vezo un disterañ krazet er c'hoari. « Moncheu » Sioul, hen, a c'honezo. Gouzout a ra levianañ e-touez ar rec'hier, ha Fantig he devo anezañ.

Fantig hec'h-unan a gont dimp he flanedenn (p. 22) : « Sell, Margod, maged ha saved oun bet e kear ; er c'houend ounn choumet pemp miz gant dimezelled ; ne hellann ket support an dud diwar ar meaz, pege-ment bennak e venn paizantez ha great evit kaout eur plouiz ». Lent eo Fantig evel he zad, ha gwidre enni war un taol. « Amourouzez » eo ; skañvbenniñ a ra koulskoude pa wel e kreder kement-se. « Siwaz ! biskoaz, emezi, n'em eus bet ar sonj vil-ze ». Hag en ur pennad all e lavar : « Va c'haloun a viran ha ne vezo touchet nemet pa girinn ». Daoust hag e c'hellfe lavaret evel Silvia Marivaux d'he Dorante : « Gwelet a ran sklaer em c'halon ». (*Le Jeu de l'amour et du hasard* : 1734).

He c'heniterv Marc'haridig, a zo bev-buhezek. Spiañ a ra Fantig a-dreñv ar wrac'hell, evit gwelet he holl moumounerez (p. 23) ; d'an iliz ez a evit klevout ar pezh a zisklerio dom Yan ; anaout a ra an dud en dro dezi, ha gouzout a ra ober gant pep hini. Dizemez ? o ! ne chomo ket, bezit dienkrez, rak « kaseal a ra stad eur fletren, ha gwasa tra a hell da erruout da eur plac'h, eo an dra ze ha mervel evel an tro-heol. Trouc'hit ar wezen brec'hagn, ha stlapit-hen enn tan ». Hi eo gant Herve Raden, a gas en dro ar jabadao.

Setu ar c'hoari ; setu ar c'hoarierion. Buhez ur

maner en XVIII^{vet} kantved, a dremen dirazomp, un darnenn anezañ da vihanañ ; an denjentil a vev e-touez e wizion ; ar blouezidi en dro d'o aotrou. Plijus o gwelet ; plijus o c'hlevet ; ha paotred skingomz Roazon her gouie, d'an 13 a viz eost 1941, pa c'hoarient en un doare dispar ha gant kement a galon, *Ann douz reuzeudig ha laouen*, opera-komik Paskal Kerenveier (1).

Oberennoù all en deus savet Kerenveier. Nebeut a dud her gouie bete vremañ ; nebeutoc'h c'hoaz o anaveze.

Diembann int chomet, ha gant abeg. Ar re anezo o defe un dalvoudegez lennegel bennak, n'hellont ket bezañ diguzet, gant maz eo an danvez anezo flerius ; ar re anezo a c'hellfe bezañ diguzet, ne dalv ket ar boan o adskrivañ, gant maz int koulz lavaret, didalvez.

Kerenveier, a gemenne an ao. Vallée da A. Braz (2), « Kenrenveyer avait traduit en vers bretons toutes les œuvres d'Ovide ». Holl oberennoù Ovid ? Ne gav ket din. Hag en gwerzennoù ? N'on ket suroc'h.

Bezañ m'eus bet etre va daouarn un dornskrid hag a oa an ano-mañ warnañ : *Metamorphosiou Ovid*. Ne lenner ennañ nemet 6 gwerzenn hepken, da lavarout eo ar pezh a glot gant an *Invocation* en oberenn Ovid. Setu int amañ. Ar rest a zo en yez plaen.

Emaon er volontez da gana ar chainchadur
A zo, pete bremañ, errued er natur.
Doueed, autherou eus a labour braz ze,
Deut buan d'am inspira, ha dre ho madelez,
Squerrait va bluen, ma ellign, ep fazi,
Scriva ar brodichou 'zo erruet enni (3).

(1) Pa gavomp tro d'hen disklerian, setu penaos hon eus lennet war dornskrid Kerdanet un nebeut gerioù distreset, a gav dimp, war Sterrenn : P. 13, 20^{vet} linenn : eur c'havuen = eur c'hannen (une canne) ; P. 15, 3^{vet} linenn : em person = em pensoù ; P. 15, 13^{vet} linenn : hogen oignemeriz = hag e gemeriz.

(2) *Théâtre Celtique*, p. 385.

(3) E latin Ovid :

In nova fert animus mutatas dicere formas
Corpora, Di, coeptis (nam vos mutastis et illas)
Aspirate meis, primaque ab origine mundi,
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen

A-zioc'h ar 6 gwerzenn-se, an notennig-mañ, e galleg : « Cette traduction libre des Métamorphoses d'Ovide en bas-breton est de M. Pascal de Kerenveier (François-Nicolas), né à Roscoff le 11 juillet 1729, décédé Maréchal de Camp à Beauvais vers 1794 ».

E pajenn diwezañ an dornskrid e lenner an notennig all-mañ, e brezoneg :

*Fin eus an daouzeckvet
Levr eus a metamorphoschou
Ovide, laqueat e brezounek
dre un den yaouanc a
veus a (?) scolaer (?) bremañ
Roscoff 1749.*

Yaouank e oa c'hoaz eta Kerenveier pa droas e brezoneg oberoñ Naso, — ugent vloaz —, hag hervez doare, war ar 15 levr eus *Metamorphoschou Ovid*, n'en deus troet nemet 12 hepken.

Setu amañ, evit skouer, ur pennad eus ar *Fablenn 13*, hec'h ano : *Io kemmet e anaouer* (mirout hon eus graet doare skrivañ Kerenveier).

En Thessalie, ez eus eun draounien, anvet Tempe, pehini a zo entouret gant coajou braz ; ar Penée, pehini a goues eno, eus pen ar Pinde, a ruil gant precipitation e dour ecumant, pehini a crom enn oabr, ag a glep ar gouez euz ar coajou-ze, ang a unan ve clevet a bell pras.

En eun toul eus ar menez-ze, e chomm ar fleuf bras-ze ; eno e ve e lez, d'e dourou ang d'ar ninfet a habit anezo. An oll revierou eus ar c'hontre, eun em rentjont er lec'h ze, incerten ma raffent o coumplimant d'eza war coll e merc'h. Ar Sperchios, eus a behini ar bordjou a oa goloet a evlec'h, an Enipée, eus a behini an dour a zo bepred agitet, ar cos Apidane, an dous Amphrysen ag ar buan Aeas. Enfin an oll

Kerenveier, e penn al « Levr quenta » a dro ar pennad-se en yez plaen, evel-henn :
« *Formet em eus an deññ da gana ar chainchamanchou erruet en natur d'an corñion pere a zo bet renevezet (?)*. Doueou, aulheuroù eus an holl chainchamanchou-ze, favorisit va entrepris ; condatt al labour-man a baoue ar commançamant ar bed pete breman.

fleuñion all eus a bere an dour, goude nemeur a dro, eun em slap er mor, ne vanqont quet d'eun em renta enon.

Inacq, seul, ne eun um gavat quet. Edo cuset en e doul e pe leac'h e brassea e dourion eus an daelou a oblige d'ezan da scuilla e affliction. An tat infortunet ze a gouete e verc'h lo ; ne guie quet ma zea maro pe beo ; mez evel ne gave anesi eneb-leac'h, e chounze d'ezan nedo mui, pe en devoa aoun eviti eus a mal-heuriou hoas goassoc'h evit ar maro.

Jupiter en devoa-i cavet o sortial eus ti e zat ; huy pehini a zo dija milchans destinet da ober bonheur eun den bennac pehini na verit quet da veza oc'h priet, deut d'eun um laquaat en diseol. N'eun um spontet quet eus a solitut eus ar c'hoat-ze, e bere vioc'h e surete gant eun Done a gommand en en, ang pehini e slap ar curun ». — « Na dehit quet, emezan », rac coumans en devoa graet dija da gemeret an tec'h.

Passet oa ar pasturiou eus a Lerne ang meschou Arcadie, pa goloas Jupiter an douar gant eun oabr du, pehini a dougas an nos pete an leac'h ma zedo lo. Dre ar moien-ze e arretas, ang e lammas dezi e henor...

Setu aze un tañvañ eus troidigezioù Ovid graet gant Kerenveier e yez-plaen ; galleg, latin, gregaj gwisket e brezoneg, netra muioc'h !

E bezioù-barzoniez en em ziskouez bezañ stummet gwelloc'hik ; ar gwerzennoù anezo a ziwan, amañ hag ahont, aes ha stank, dreist-holl ar re eiztroad ; saotret int avat, adarre, a c'herioù gallek, hag ar menozioù anezo n'int ket kentelius, pell ac'halen !

E dornskrid Kerdanet eo o c'havomp, adalek ar bajenn 106, da heul an *Opera-Komik*, da lavaret eo en eil lodenn eus al levrig, ha dindan an ano a *Arabadies brezounek*.

Ar ger a *Arabadies*, a lavar dimp ar Gonideg, en *Dictionnaire breton-français*, 1850 (p. 123), a dalv evit « *Badinerie. Niaiserie. Puérité. Bagatelles* » ; hag ar yezadurour a gendalc'h : « *Je ne connais ce mot que par le Dict. de Le Pelletier* ».

Hag evit gwir, kement-se a lennomp en *Dictionnaire de la langue bretonne* dom. L. Le Pelletier (1752) hag

e lennomp ouspenn : « Daviès (1) met *Arab*, *Facetus*, *facetosus*, *festivus*, *nugax*. *Arabedd*, *facetia*, *festivitas*, *nugae*, *nugatio*. *Arabadiaëth*, *Sermo facetus*, *dictum festivum*... La diffèrnece qui se trouve entre *Arabadies* et l'*Arabadiaëth* de Daviès, a gendalc'h Le Pelletier, ne s'entend que de plaisanteries ; au lieu que l'autre passe jusqu'à l'horreur ».

« Plaisanteries », ar seurt talvoudegez-se eo a vir Kerenveier d'e c'her *Arabadies*, ha kement-mañ a sklaera d'am menö, an daou c'her all : *Farvel goapaer*.

Petra an *Arabadies*-se ?

Da gentañ tri c'hont (e gwerzennoù eiztroad) ; ar c'hentañ, e ano *An Dogan* (117 gwerzenn) ; an eil, *An devodes* (135 gwerzenn) ; an trede, *Bues ar graquez* (162 gwerzenn). D'o heul, ur c'harm a 84 gwerzenn, dindan an ano a *Satir* ; goude-se, un *Epistolen* (48 gwerzenn), ur *Ganaouenn*, tri *Sonnet*, 22 *Epigramm*, un *Hunvre*, hag evit echuiñ (p. 156) un *Epilog*.

Eus ar gontadenn gentañ... an ano hepken a zo sklaer awalc'h : degas a ra dimp soñj eus *Kontadennoù* Boccacio en *Dekamerone* pe eus *Kontoù* La Fontaine.

An *devodes*, a zo ano anezi en eil *kont*, a seblant bezañ bet flemmet, un devez, gant taol-pluenn ur rimadeller bennak. Respont a ra d'he zamaller : war he meno, e vezo ret d'an holl devodezed en em « liga » enep an teodoù fall ; komzoù an Aviel a vezo a-du ganto.

En trede *Kont*, un istor re skañv adarre : ur soudard a lavar dimp penaos e kastizer ar « fumellened » a vuhez-fall pa vezont paket.

*Mar ho kavomb, ho arrettemp ;
Hag heb caout ene na caloun,
Ho bloumonp (2) et foncz eur prisoun,
Heb rei d'eo na pis na pour ;
Bara zeac'h ho deus, ha dour.
Beb lun, war ar marac'h coat
E pignont e creis ar marc'hat.
E peb gwech ma reont clemmou,*

(1) Jean Davies, ur yezadurour eus Bro-Gembre : Geriadur Davies, 1632 ; e yezadur, 1621. (Gwellt : *Dictionnaire françois-celtique*, Grégoire de Rostrenen, 1732. *Liste...*)

(2) *Plonger*, e galleg. gw. Le Pelletier (*Dict. col.* 700).

*E tremenont dre 'r goalennou.
Setu petra 'rancomb ober
Evit ma raffemp hor micher.
Gwir eo e c'hellomp atao
Ober grazz, pa gueromp, d'ezo...*

Ar *c'hracz* a vezo roet, gant ma vo lakaet ar priz : ha peseurt priz ! Emaomp en XVIII^{vet} kantved.

Ar pezh-barzoniez anvet *Satir* a zo aozet war batrom *satiroù* pe flemmganoù Horatius ha Boileau. Un ofisour (Kerenveier e-unan, kredabl), a gont dimp ar pezh a ra e-pad e amzer vak e Rosgov. Netra da ober nemet :

« Selaou ar marvailhou eus ar feneanted » war ar c'hae, dirak ar mor, pe « fumi kant korn butun » gant an dud rust-se.

*Kals gwell e ganin-me lenna e pad ar bloaz
Hag eveus va gador sortial biskoaz,
Eget chom 'hanter heur o parlant gant tud
Gant pere, awechou, e ranker kaout tabud...
Gout a rit, hoc'h unan, ar pobl eus a Breiz
A zo pobl divalo, eur pobl hanter-bleiz.
Re anavezan ar buhez a Rosko.
Ne blij ket d'am speret. Mignon, kenavezo !*

En *Epistolen* a zeu da heul, Kerenveier a c'houlenn digant unan eus e vignoned ul lizer evit frealziñ e dristidigez :

*Mat a raen, va mignon quer,
Hem laquat ousouch e coler ;
Rac pell amzer 'zo dija
N'ouson quaelou an distera ;
Ne recevann mui ho caelou.
Scuis oc'h-hu eus va lizerou ?
N'oc'h eus nemet e lavaret,
E guis m'ho pezo recevet
An ini a scrivan d'eoc'h.
Feteiz a voac'h sclassetoc'h
Evit ne voac'h abaoue eur bloas.
Petra o genia, siouaz !*

Petra ? o sonjal fortuniañ emañ ! Ha gant piw ?
ur *vlandrinen* ; met termal a ra, rak :

*Souci, paourentez ha mez
A gacz prout an den d'ar bez !*

Ar *Ganaouen* a zo war lerc'h a zo ur pez a dri foz.
E pep poz 8 gwerzenn eiztroad. Bezañ 'c'hellfe bezañ
anvet : *Klemmpù un amourouz*. Setu amañ an eil poz :

*Abaoue ma ra d'it al lez,
E tisprizez e garantez.
Nag aour, na joa, na clem, na son
Ne ell tenerat dha galon.
Ah ! perfit, gad flem dha lagat
Ac'h eus-hu laquet en eur stat.
Ne joum quen moyen d'he servell
Nemet da e slap d'an tarzell.*

An tri *Sonnet* a lennomp da c'houde, a zo frammet
hervez lezennoù Boileau : 14 gwerzenn a zaouzek
troad. An eil anezo a echu war ar pozig-mañ :

*Fantig, dha zisparti a danao va c'halon.
Eur melconi quen braz a c'houero va buez.
M'och ambrouekin souden e squaf ar gos Caron (1).*

Ar *Sonnet* kentañ hag an trede n'int nemet
morc'haj !

Hag an 22 *Epigramm* ne dalvezont ket gwelloc'h :
fank ha flaer ! Evit o intent piz, a-hend-all, e vefe
ret anaout tud ha traoù a veve Kerenveier en o zouez.
Evit skouer, ar *C'hariou-se* o gomzer anezañ en 9^{vet}
Epigram, piw eo ?

*Da drivec'h bloas em boa great
Couchou joaus a dereat.
Neuse edon eur paotr soun !
Ogen, siouaz, cosseat oun.
Cana ran evel Cariou,
Pa labour war an doennou :
« Tud yaouank, bevit, emesan :
Goude 'n nan e teu ar goan ».*

(1) Karon koz, an treizez a gas en e vag eneoù ar C'hreslaned, a-
dreuz stêrioù an Ifernioù.

Hag an dornskrid a echu diwar ur strollad gwer-
zennoù all, o ano *Hunvre* hag *Epilog*, daou garm goulo
awalc'h ha disaour.

✱

Setu echu ganimp tro oberoù Kerenveier. E doug hor
pennad, hon eus kavet tu da zegas soñj eus ar skri-
vagner brudet Marivaux hag e bez-choari *Le jeu de
l'Amour et du hasard*. Daoust ha Kerenveier en defe
labouret, dirazañ skouerioù skrivagnerion an XVIII^{vet}
kantved ha danvez o oberénnoù ? N'ouzon ket. Met ke-
ment-mañ a c'hellan lavaret : n'eus ket pell c'hoaz,
pa gleven, un abardaevez, skingomz Paris o tisleagañ
ur pez, ur c'hoarigan, savet gant Jean-J. Rousseau,
war dro 1753, e ano *Le Devin du village*, blaz an obe-
renn-mañ a zegasas din soñj eus « Opera-Komik » Ke-
renveier. Lennegez Bro C'hall en XVIII^{vet} kantved,
daoust hag he deus pouezet war skrivagnerion Vreiz,
ha pegement, ha penaos... Da c'houzout eo. « Que n'i-
gnore-t-on pas, a skrive L. Lok en Arvor, 10 aout 1941,
de l'histoire de la littérature bretonne ! »

Gwir eo ! Furchomp eta adarre.

ENVORENNOU-BEAJ.....

E meur a zoare e c'hell ur Breizad adkavout Breiz. Evidon-me (evel evit ar c'homandant Bernicot, eus Landeda, Bro-Leon, a voe ken sebezet pa glevas Morianezed bihan Zanzibar o kanañ « Kousk Breiz-Izel » d'hen saludiñ (1), em eus klevet a-wechoù, pell-pell diouz Breiz-Izel, heklev mouezioù breizat ha ne greden ket e oa bet o tasseniñ ken don na kel ledan e-barz ar bed.

Unan eus ar re gentañ am eus klevet o komz din diwarbenn E. Hello (ur skrivagner dianav-kaer din en amzer va studi klasel) a oa ur beleg ginidik eus Chikago. Ul levrig a roas din ennañ un dibab eus pajennoù gwellañ hor prederour bras, ha ganen emañ bepred al levrig-se (2).

An hevelep beleg, en em gavet ur wech e ti an Aotrou Gouvello e Sarc'haw, a welas eno ur poltred hag a denas e evez dioustu : « Doust ha n'eo ket an den-mañ Per a Geriolet ? » a c'houlennas-eñ gant mestr an ti. Hemañ, souezet-mik, a respontas : « Ya, Per a Geriolet eo-eñ, hag en abeg dezañ emañ brudet tiegez Gouvello e Breiz. » — « N'eo ket e Breiz hepken emañ brudet ar Gouvello-mañ da vihanañ. Pell-zo em eus lennet danevell e vuhez en Amerika hag alies em eus komzet anezañ er misionoù am eus prezeget du-se. »

E-pad ur veaj am eus graet er Stadoù-Unanet warlene, o sellout un deiz ouz levrioù en ur stal bennak e Washington, e tigoris dre zarvoud unan anezo : « The Reed and the Rock, a portrait of Bishop Bruté ». An eskob-se a anavezen un tammig e istor (n'eo ket digant va mistri er skolaj nag e kloerdi ebet). Gant plijadur, memes tra, e welis e vuhez skrivet gant unan eus skrivagnerion gwellañ a zo er Stadoù-Unanet, Théodore

(1) Sell ouz « Breiz Nevez », 16 a viz kerzu 1945.

(2) « Life, Science and art, being leaves from Ernest Hello, translated by E. M. Waller », The Angelus Series, 2nd Edition, London, 1912.

Maynard e ano. Moulet e oa bet al levr betek teir gwech e c'hwec'h miz. Daoust d'an eskob Bruté de Rémur da vezañ bet ganet e Roazon, deut eo da vezañ e ano brudetoc'h en Amerika eget en e vro c'henidik evit bremañ.

Ur wech all marteze e vo tu da gomz hirroc'h diwarbenn brud ha levezon Hello ha Bruté. Evit hiziv, e kin nigan d'al lennerion troidigez ur pennad-skrid am eus kavet en ur gelaouenn amerikad war-dro pemzek vloaz 'zo hag am lakaas da ober anaoudegez gant ano ur vaouez santel eus Bro-Wened, Armella Nikolas, « la Bonne Armelle ». Ul lodenn hepken eus ar pennad-se a zo ebet ganen betek bremañ, siwaz ! Setu amañ ar pezh a lavar :

« An dra souezusañ gant an danevell-vuhez savet gant ar Seurez Ursulin diwar komzoù Armella hec'hanan eo e voe un arroud diwarni (un diverra eus he vuhez pemdeziek e-pad peder eurvez war-n-ugent), unan eus al levrioù kentañ bet moulet biskoaz en Amerika Saoz. Embannet e oa bet ar pennadig-se e 1754, gant Kristopher Sower; mab d'ar mouler alaman anavezet-mat, a vez e ano skrivet lies en e stumm alamanek « Saur », hag a savas un ti mouladur e Germantown en darn kentañ eus an 18th kantved. Ar pezh a zo souezusoc'h c'hoaz eo e voe moulet an tamm danevell-se betek peder gwech e-pad « an amzervez trevadennel » (1). An Aotrou William Stetson Merrill, Levraouegour an « Newberry Library » e Chikago, en e studia-denn war « Ar Skrivagnerion gatolik en trevadennoù amerikad betek 1784 » (Catholic Historical Review, vol. III, p. 308) en deus roet ur roll eus an holl vouldurioù se. Unan a voe savet e Wilmington e 1762, gant James Adam; an eil gant Henry Müller e Philadelphia e 1767; an trede (4th war-lerc'h an « editio princeps » eus 1764) e Philadelphia adarre gant Joseph Cruikshanks (1780).

« Tud a gredfe ne vije ket seurt-levr ha vuhez ar paour kaez Armella dudiuz evit pell. Un tammig plijadur a vefe kavet ennañ gant tud vat ur vroig devot koz evel Breiz-Izel; hogen ne oa ket evit kaout ul levezon padus er-maez eus ur c'helec'hig distro. Ha kouls-

(1) An amzervez arack dieudibigez ar stadoù unanet (1783).

koude al levrig-se a zo bet moulet hag advoulet meur a wech ha troet e teir pe peder yez. Ar mouladur saoznek diwezañ (London, 1899) a ziskouez splann ez eo dudius c'hoaz. Pa vez ul levr chomet bev e-pad 300 vloaz hag e vez kavet dudi ennañ keit-se gant an dud, e tle bezañ bet savet eus don kalon Mab-den hag e c'heller krediñ e vo lennet ha karet hepred en amzer da zont.

« En e raklavar d'ar mouladur saoznek, Edward Dowden, lennegour iwerzonnat brudet ha kelenner war al lennegezh saoznek e Trinity College, Dublin, a skriva diwar-benn buhez Armella : « Al levr-mañ a gemeris evel un dra bevet ha savet diwar ar vuhez hec'h-unan (« a thing lived and made out of life by somebody ») hag e weler anat ha splann n'eus nemet gwirionezh ennañ ». Eñ a oa bet fromet don hag a gompren pegezh souezus e oa gwelout ur vatez dister oc'h ober he labour pemdezic ha deut da ren ur vuhez kevrinek ken dispar en hevelep amzer.

An tammig levr amerikan tennet eus buhez Armella n'eus anezhañ nemet wardro 16 pajenn, ha mat e vefe hen advoulañ en hevelep stumm ha gwechall evit kristenion an amzer-mañ. En oberenn embannet e galleg da gentañ e oa 800 pajenn moulet stank e daou levr, an hini kentañ diwar-benn buhez Armella, an eil diwar-benn hec'h arnodennoù speredel. Evel ma skriv an embannour saoz, Thomas Taylor Allen, en mouladur saoznek nevez : « Arabat lavarout e oa Armella ur « mystic » hervez ar ster a vez roet d'ar ger-mañ gant an dud peurliesañ. Ne oa netra teñval ha koumoulek er plac'h-se. Ar c'hontrol-bev e oa ken eviti ken evit pep kevrinour gwirion all. Hounnez a oa ur plac'h eeun ha didroidell. Ur gwir gevrinour a zo un den hag a wel muioc'h ha gwelloc'h eget ar re all, hag a c'hell hor skoazellañ da gompren ar pezh a zo kuzet ouzimp-ni. »

« Lavarout diwar levezon piw e oa bet dibabet danevellig Armella Nikolaz da vezañ moulet neuze en Trevadennoù, a vefe diaes awalc'h. C. Sower e-unan, ar mouler, a ouie mat-tre e oa tuet e brenerion alaman ouz an traoù kevrinek, hag eñ a embannas un nebeut levrioù seurt-se, evel re A. Kempis ha Fenelon. Sur

awalc'h, ne voe ket dibabet al levrig-se gentañ e-unan, o vezañ ma oa bet savet ar skrid e galleg da gentañ. An Ao. Wilberforce Earnes, levrhouegour brudet an New-York Public Library, a gav dezañ e c'hellfe bezañ bet goulennet an embannadur-se gant Anthony Benet, ur c'helenner « Quaker » hag a oa end-eeun oc'h ober skol e Germantown en amzer ar mouladur kentañ... » (1).

Warlerc'h an droidigezh-mañ n'em bo da lavarout evit hiziv nemet an dra-mañ.

Lennet em eus gant dudi hag estlamm buhez Armella savet e galleg gant an Ao. Gouello. N'on ket bet, siwaz, evit lenn levrioù ar Seurez Ursulin. Diaes int da gaout, am eus aon.

Hag evit echuiñ, ar souezusañ-holl marteze eo e vo bet va zammig pennad-skrid an hini kentañ e brezoneg diwarbenn ar paour kaez Armella. Ne vo ket an hini diwezañ. Evel ma lavar ar ouizieion e vo dre al loar an hent berrañ evit pellgomz etre Paris ha New-York ; dre ur gelaouenn amerikan lennet e Rom gant ur c'hloareg yaouank e vo deuet ur vatez paour hag ur gevrinour vras eus Bro Plouarzel da vezañ anavezet gwelloc'h gant meur a hini e Breiz-Izel.

B. A GERMORVAN.

(1) Diwar ur pennad-skrid er gelaouenn « America » (miz e'hwevrer 1930), gant James J. Walsh.

YANN VERKADE

E peseurt doare mantrus e vez sellet ouz Breiz re alies gant an arzourion ! Un danvez dibar eo hon Bro, anat eo, evit an dimezelled a feson debret gant ar c'hoant livañ n'eus forz petra, evit ar c'hrak-skulterieon, mall ganto da vastariñ boullou pri pe dolzennoù-maen. Sonjit 'la ! Pebez bro graet a zoare evit skeudenniñ kartennoù-post ; ar mor, ar reier, ar brulu... Koumoulou du, kloc'hdiou dantelezet, gouelioù ar bigi o skeiñ wardu ar porz bepred en un hevelep doare ; gwis-kamantoù iskis ha koefoù skañv, o kinklañ ker brav taolennou... Ha setu, mann ebet en tu hont da se.

Ha koulskoude, a lavarot-hu, en tu hont da se emañ an traoù talvoudusoc'h. A drugarez Doue.

P'ho pezo amzer da goll, klaskit e dastumadoù ke-laouennoù skeudennaouet, peseurt lec'h e talc'h Breiz en Diskouezadegoù meur al Liverez hag ar Skulterez e Bro-C'hall. N'am eus ket bet kalon awalc'h d'ober al labour-se penn da benn. Kemeret em eus koulskoude, evit skouer, daou vloavez hepken.

E naontek kant daou, e ra Breiz berz dija war dachenn an arz. Gant meur a daolenn hag a zelwenn (en o zouez livadurioù istorek Toudouze) eo diskouezet he dremm d'an dud. Met distreset a-wechoù ha klouar peurliesañ ; n'eus ket kalz a nerz nag a wirionez en oberoù-se. Rouez an traoù talvoudus ; n'eus oberenn dreist ebet, paneve an daolenn diglink ha fromus livet gant Cottet : « Oferenn veure e Breiz diouz ar goañv ».

Tregont vloaz goude-se, e naontek kant daou ha tregont : pebez kammed a zo bet graet war raok ! Sellit ouz Diskouezadeg an Arzourion C'hall, pe ouz hini Strollad Broadel an Arzoù Kaer. Emañ Breiz e pep lec'h gant he zraoniennou beuzet el lusenn, mousc'hoarz seder he merc'hed ha levenez he fardoniou. Ar

bloavez-mañ eo ma chomed a-sav dirak taolenn vrudet Moris Denis : « Itron Varia Folgoad », ha kornioù bro-Wened, livet ken brav gant Andrev Dauchez. Kalz tud ivez a selle gant dudi ouz delwenn Santez Anna Bachelet, ha dreist-holl ouz ar plac'h yaouank o lakaat ar spilhenn ziwezañ d'he c'hoef, skultet gant Armel Beauflis.

Piv en deus degaset da gentañ ar c'hiz-se e touez arzourion Paris ? Ar strollad añvet Skol Pont Aven eo, a gredan : ar « Synthétistes » pe an « Nabis » evel ma lavared, da lavarout eo livourion deuet e Pont-Aven hag en Uhelgoad, war-dro mil eiz kant ha pevar ugent. Bez e oa eno tud a bep bro : Rasetti, un Italiad, de Haan, un hollandad tort, Emil Bernard, Drathmann, un alzasad tev, en deus graet taolennouigoù relijiel kaer-meurbet, daoust dezañ ren ur vuhez lezirek ha diroll. Bez e oa ivez Paul Serusier, diskibl Edouarz Schuré war dachenn ar brederouriez, ha daou geneil feal, ur yuzev danat, eeun a spered, Mogens Ballins, hag un hollandad adarre, Yann Verkade. Reoù all c'hoaz... O fennsturier e oa ar paour kaez Gauguin, a gare dreistholl ar sklaerder, an eeuned, hag eñ o vevañ en un doare ken dizurz ha ken mantrus. Poaniañ a rae evit adkavout mammennou kentañ an arz, ha, da c'houde, ober ganto. Setu perak e plijas dezañ daremprediñ poblou yaouank ha didro a spered, evel Breiziz.

Arzourion gwirion ha leal a oa livourion Pont-Aven. Klasket o deus da vat, n'eo ket hepken gwelout Breiz diwar c'horre, met tizout hec'h ene don. C'hwitet o deus peurliesañ war o zaol. O micher hag o galloud ne oant ket emichañs ker bras hag o youl-vat. N'eus forz. Strivet o deus gant kalon hag awalc'h eo d'imp da virout anaoudegez-vat evito. E gwirionez, paeet ez int bet brokus gant Breiz hec'h-unan, dre ma kavjont enni kened evit o daoulagad ha peoc'h evit o c'halon...

Hogen, a drugarez Doue, e c'hellomp mont pelloc'h gant unan anezo, Yann Verkade. Rak hemañ en deus lezet war e lerc'h, en tu hont d'e daolennou, dianav din, siwaz ! ul levr kaer-meurbet « *Die Unruhe zu Gott* » troet e galleg dindan anv « *Le Tourment de*

Dieu » (1). Ouzpenn traoù kenedus da livañ, he deus Breiz roet dezañ gwellañ tra a c'hellfe kinnig d'ar paour kaez ene-se : ar c'hras da zistreiñ war-du an Aotrou Doue ha da gerzout war hent ar santelez. O lenn istor an Tad Verkade, e c'hellomp merzout, ur wech muioc'h, n'eus oberenn arz ebet kaeroc'h na fromusoc'h eget hini santelidigez hir ha tenn un ene... Ar gwir a oa hep mar gant an Tad Gardeil pa skrive : « Mar fell deoc'h kaout oberoù-arz, daoust ha ne vezo ket dreist da Fidiás, ar re a stumm en ur pri denel an heñvelidigez ouz dremm an Aotrou Doue ? »

Ur arzour e oa Verkade, a vihanik. Un arzour e chomo betek fin e vuhez ; ha pa n'en devo ken amzer na c'hoant da livañ, e soñjo hepred en e arz hag e lavaro : « Neuze, e livan an eneoù, va hini da gentañ ». Evit barn e oberoù, e tlefed bezañ gouziokoc'h un tamm bras egedon. Moris Denis, e geneil, en deus tammallet outañ bezañ dilezet liverez an natur, maezioù ha diabarz an ti, daoust dezañ gouzout ober ken brav ganto, evel pep livour hollandat. Spered reut ha yen un tamm eus skol Beuron en deus marteze krennet dezañ faltazi e zoare livañ. N'am eus na skiant na kalon awalc'h da damall ur seurt kemm en un den a sente moarvat ouz abegoù ha nerzioù don. Arabat pismigañ an hini a glaske c'hoaz en e oberenn-veur diwezañ « lakaat ar paour kaez tud da bediñ, hep lakaat an arzurion da dec'hout ».

Ne oa ket techet da labourat dre skañv, war hentoù pleustret gant ar re all. « Ar pezh a vez kavet brav gant an douristed, emezañ, ne lak ket an arzurion da dridal, rak al livour a fell dezañ degas an dud d'ar pezh na welont ket. Plijout a rafe dezañ diskouez ar Gened kuz, dianav c'hoaz ».

Ne oa ket deuet e Breiz, eta, da glask traoù aes da skeudenniñ, pe evit heuliañ ur c'hiz bennak. Ne grede ket bezañ pouezet gant abegoù speredel. Ne ouie ket edo an Aotrou Doue ouz e c'hortoz, war treuzoù Breiz, prest da c'hoari un dro-louarn dezañ. Naren. Re ger e oa buhez Paris ha ouzpenn re-leun a drouz hag a drubuilhoù. Netra ken d'e veno. E nevez hañv 1891 e oa.

(1) « *Le Tourment de Dieu* » par Dom Willibrord Verkade, O. S. B. Traduction de Marguerite Faure. Librairie de l'Art Catholique, Paris.

Ganet en Amsterdam, e ti kenwerzerion disivoud, en doa neuze Verkade tri bloaz war-n-ugent. Edo war e studi e Paris abaoe miz c'hwevrer ha die'hoantet e oa dija, betek re. Ha koulskoude ur gonid bras a voe dezañ bevañ ur pennadig e-touez an dud yaouank bev-bividik ha mont-dont war-dro pennoù-bras evel Gauguin, Moreas, Denis, Verlaine, h. a. Gauguin dreisthoil a gemeras war e spered ul levezon a-bouez. Magañ a rae ur gasoni galet ouz ar re a venne skeudenniñ an natur re a dost, re evel m'emañ. Da gentañ ne leze e ziskibion implijout nemet pemp pe c'hwec'h liou. Kelenn a reas da Verkade bezañ leal gant e arz, dioueriñ a youl-vat eus troioù micher re aes, ober gant livioù fresk ha lugernus, reiñ kempouez d'an traoù en un doare poellek ha mistr. Verkade a zeskas dioutañ ivez gwelout en tu hont d'ar furmioù, kompren e oa ar spered a zlee dibab ha sevel oberoù diwar an traoù gwelet. Ret eo d'an oberenn-arz genel diwar ar spered o stekiñ ouz ar gwirvoud. Bet degemeret ar gelennadurez uhel-se, ne oa mui tu da chom pelloc'h diseblant ouz an dregorfoniez ha bremaik ouz an doueoniez. Gouez ha rust un tamm betek neuze, e teuas hiviziken an den yaouank da vezañ kizidik ha seven. Muioc'h a oa : adkavet en doa ar feiz e peurbadelez an ene.

Met Gauguin a yeas kuit nebeut goude da evezeg Tahiti. Nec'het ha diaes e voe e ziskibion, kalz anezo o klevout, e kreiz don o ene, ur galv didrec'hus davet ur feiz uheloc'h ha gwirionekoc'h eget brizgevrinouriez vokedus an arouezelerion : « Ne ran amañ nemet koll amzer hag arc'hant » a lavare Verkade d'e genseurted. Hag int da respont : « Deus ganimp da Vreiz kaer. »

Tremenet en deus e Breiz ul lodenn eus daou vloavez, eiz miz bennak pep gwech. N'en deus ket gallet, na klasket, gwelout Breiz a-bez. Anavezet mat en deus hepken un nebeudig a gornioù, pemp pe c'hwec'h, met disheñvel ; peadra da sevel ur skeudenn klok awalc'h eus ar Vro. Pont-Aven, da gentañ, a lezas en e spered ar sked laouen eus gwiskamantoù liesliw, koefoù uhel, tro-spered drant ar merc'hed. An Uhelgoat, avat, ne blijas ket kement-all dezañ, anavezet ha brudet maz oa dija gant re galz a dud. Hag ouzpenn-se e kavas

d'ar paotr, bezañ gwasket etre ar menezioù-se goloet gant koadoù stank. Plijusoc'h e voe dezañ ar Pouldu, gant e demz-amzer klouar, e ostaleri iskis ha safarus, leun a livadurioù treset gant an arzurion niverus a oa tremenet dre eno. Dre forz ober cholori ha lonkañ chopinadoù, e klaskas eno mouganñ ar vouez flour ha kreñv a save ennañ. Met al lec'h an tostañ d'e galon a voe parrezig Sant Nolf, etre Gwened hag Elven, un iliz koant dezi dindan baeronez ur sant benevad, an abad meur Mayolus. Ha n'eo ket souezus, rak n'eus bro ebet gwelloc'h da sioulaat un ene enkrezet, eget Bro-Wened, gant livioù bli-zidik hec'h oabl hag he sklerijenn dener. Dispar eo an aer enni, ken skañv, gwalc'het maz eo gant avel ar Mor Bras, ken frondus : helen ha mel war un dro.

Kentelius e vo dimp keñveria div skeudenn eus Bro-Wened : da gentañ an hini treset gant Yann Verkade : « Traoniennoù ledan awalc'h emezañ, ma ruilh enno gwazioù-dour mibin, Pradoù koant douret-mat, uhelgompezennoù gwagennek gant mereurioù e skeud ar gwez, liorzoù avaloù kloz, hentoù striz, kroazioù-maen ha targoziou iskis a hed dezo, hag erfin chapelioù e leiz ».

Eben a zo hini Renan ha ne dalv ket ar boan da vezañ troet e brezoneg : « Quand on pénètre dans le Morbihan, un vent froid plein de vague tristesse s'élève et transporte l'âme vers d'autres pensées. Le sommet des arbres se dépouille et se tord ; la bruyère étend au loin sa tête uniforme ; une mer presque toujours sombre forme à l'horizon un cercle d'éternels mugissements ».

Breizek rik e voe kavet Bro-Wened gant an Hollandad hag ar ger-se n'eo ket, en e c'henoù dezañ, kement ha treut, hirvoudus ha paour. Bennoz Doue d'an Tad Verkade ! N'en deus morse gwelet hor Bro war an tu-se. Ha mar bez e soñj diwar benn « Breiz Santel » evel ma lavar, un tammig romantel ha re-varzel mar-teze, ez eo, da vihanañ, speredek, lemm, ha tost-tre d'ar wirionez.

Evit pakañ Yann Verkade, dre achanterez Breiz, ez implijas an Aotrou Doue kaerder ar Vro, eeunded he zud, madelez he beleion.

Kaerder ar Vro a skoas don ouz spered an arzur, kerker ha ma tiskennas eus an tren, e Kemperle : « Kentañ tra a roas Breiz din da glevout, emezañ, a voe un esmae dudius ha dreist-lavar. Tridal a rae gant al levenez, ar maezioù gwagennek m'edomp degouezet enno a greiz-holl, ni, mibion ar c'hèriou bras, goude un nozvez gwenn. Ken sioul ha ken seder e oant, ha war un dro ken leun a Zoue, ma vije bet lavaret e oa ul leanez, en he dilhadoù eured, o vont war-du an aoter. »

Levenez, glanded, peoc'h, bezañs an Aotrou Doue, setu eta ar perzioù dispar a verzas da gentañ e Breiz, ar re a gavas goude-se dre-holl, dindan doareoù disheñvel. Bez' e vo prosesionoù a bep seurt : e-pad miz mae e Pont Aven, an natur a-bez hag an dud gwisket-flamm o kenganañ meuleudi d'ar Werc'hez : goul ar Sakramant en Uhelgoad, « an holl bennoù stouet dindan bennoz ar beleg kement ha ma vije bet lavaret ur barr-avel o plegañ pennoù-ed ur park gwiniz ». Lidoù meur Santez Anna Wened : « Burzudus e oa gwelout, er serr-noz, an heuliadeg a c'houleier o tremen goustad dindan ar gwez uhel ». Ha bez' e vo ivez traoù tano : al liorzic dilezet ha kloz, ur penn-kezeg gwenn-kann o peuriñ ennañ, aneval dindan gazel-gae en ur parkig strobinellet... Un deiz a ziskar-amzer, en ur sellout ouz maezioù ha koadoù o weleviñ dindan an heol, e komprenod ar gened don a zo da Vreiz. Ha seul vuioùc'h ma vo dedennet gant an Aotrou Doue, seul vui e vo hoalet gant ar gaerder relijiel a wisk pep tra e Bro-Wened, diouz an hañv, war-dro serr-noz. Treset en deus dimp un daolemm verr ha fromus eus ur seurt kuz-heol : « Ne fiñve delienn ebet ha zoken e tave ar pupli ken helusk. Seniñ a reas an eur er c'hloc'hdí hag e taskrenas ar son e-pad pell a-raok mervel. Ar gwennilied, o galv skiltrus, a dreuze dizehañ an aer alaouret, ha nij an eskell-kroc'hen a gemenne an noz o tostaat. C'hwibu diniver a droidelle, o tresañ ur roued skañv ha bliñ : « Va Doue ! eme va c'heneil, pegen brav eo ar bed fenez ! »

Penaos o deus ivez tud Vreiz roet sikour d'an Tad Verkade da vont war-du ar gatoligiezh ? Fromet eo bet gant o doare-bevañ eeun ha laouen e peoc'h an Aotrou

Doue. Drant evel evned o richanañ ar merc'hed yaouank a Vro-Wened, a c'houlenne digantañ ma vefe treset o foltred. Leun a levenez ivez Mari Berina, daoust d'he buhez kalet : « Un ene deol, didrouz ha karan-tezus, klanvidik bepred ha koulskoude ken lirzin o vevañ evit an Aotrou Doue hag he zud koz ». Laouen hag eeun-kaer ivez Yann Gachet, ar miliner yaouank, a vo pelloc'h e baeron. Tud ar vro n'o deus ket graet prezegennoù hir dezañ : gwelloc'h o deus graet : pedet o deus dirazañ. Ha pebez souezadenn gaer evit an estren yaouank gwelout ilizadoù tud o vont da gomunian, pe o kanañ e-pad an Oferenn-bred ! Un deiz evelato e c'houlennas ur plac'h yaouank outañ : « Perak n'it ket d'an Oferenn bep sul ? » — « Pedit a ran diouz va doare » — « N'eus ket neuz ar bedenn gant ho tiweuz » emezi. « Rouez eo ar c'homzoù a skoas ouzin ken kreñv hag ar rebech-se » a anzav an Tad Verkade.

Trec'het e voe da vat gant skouer ha madelez tri pe bevar beleg breizat. N'en deus morse ankounac'haet meurded dreist ar beleg koz a oferenne en iliz an Uhelgoad. Person ha Kure Sant Nolf a zeuas buan da vezañ e vignoned. O gwelout a reas evel m'edont e gwirionez : beleion eeun ha santel hag an dra-se a voe evitañ ar wellañ brezegenn. Treset en deus an Tad Verkade eus Aotrou Kure Sant Nolf ur skeudenn dudius ha goapaus un tammig : « Bras e oa ha kreñv, met treut awalc'h. En e zremm leun ha skarnilet, e skede daou-lagad mat ha dous, a-dreñv d'e lunedoù. Hiraec e oa en e sell. Kozik e oa dija ha koulskoude ne oa nemet kure c'hoaz. Reoù all a yae war raok hag e chome-ñ ankouaet ! Kalet e oa se ! A-wechoù e kemere va dorn hep rannañ grik, evel ma fellfe dezañ lakaat al levazonoù fall da vont kuit diouzin. N'oan ket evit mirout da c'hoarzin o lavarout etre va zog ha me : « Ne vin biken paket ganez ! » Ha koulskoude e teuas a-benn ac'hanon. E feiz virvidik, e zoare eeun-tre ha didro-kaer a reas vad din ».

An hini a gasas Yann Verkade betek ar Vadeziant a voe ur breizad ivez, an Tad jesuist Matilin an Tesier. Ne oa ket un den gouiziek meurhet, met ur spered reiz ha sklaer anezañ. Ne glaskas ket breutaat gant an

den yaouank ; gwelloc'h e kavas displegañ dezañ, eeun ha splann, gwirionezioù ar feiz hag e lakaat da bediñ. Helavaroc'h eo ar Wirionez vev eget komzoù luziet Mab-den. Pedit evit krediñ, krediñ evit kompren, se eo an hent surañ ha berrañ. Furnez awalc'h en doe da lezel Verkade da vont goustad war-lerc'h ar Spered Glan. Met pa welas e oa dare, a-benn ar fin, e lakaas anezañ krenn, da baouez gant e dermadennoù. E-lec'h respont d'e c'houlennoù war boent pe boent, e skrivas dezañ : « Gallout a c'hellfemp lakaat ar Vadeziant d'an deiz-mañ-deiz » — « Tan ha kurun ! a youc'has Verkade, en ur lenn e lizer, deomp ganti neuze dioustu ». Trec'het en doa an Aotrou Doue warnañ. Bremañ e c'helle kemer e blas a vab, e-touez mibion an Tad, e geneiled vreizat. Gras vrokus an Aotrou e gasas pelloc'h betek manati Beuron. Eno n'ankounac'haas morse Breiz, e oa tarzet diouti evitañ stivell al levenez dispar-se a berc'hennas hiviziken.

B...

NOTENNOU

DIWAR-BENN TESTAMANT AN AOTROU BRANELLEG

Un dra vat eo bet moulañ er C'haieroù Kristen *Testamant* an Aotrou Branelleg, ha diskouez petra e teuas da vezañ diwar aked ar c'hempenner Alan Durand.

Lan Inisan, skrivagner ampart, romantour ha tamm ebet istorour evel m'hen diskouezin un dro, a gemeras ar werz e levr an Ao. Durand d'he lakat en *Emgann Kergidu* (mouladur kentañ, eil levr, 1878, p. 246). *Menosiou* an Ao. Branelleg a voe roet dezò gant Lan un tamm temz leonad hag inisanad hag un ano-badez : *Kanaouen an Aotrou Branelleg*, hag e voe roet repu dezi en eil mouladur Engann Kergidu (Brest, Derrien 1903). Goude-se ar Ganaouenn a zeuas da vezañ adarre *Menosiou* e barz levr kentañ « Les prêtres du Diocèse de Quimper morts pour la foi ou déportés pendant la Révolution I, Brest, Imprimerie de la Presse Libérale, 4, rue du Château, 1928, p. 195-200, gant un droidigez c'hallek.

El levr-mañ, koulz hag e *Emgann Kergidu*, lennit barnedigez an Ao. Branelleg hag e varo hervez dielloù an *Dispac'h. Barnet da greisteiz e voe dibennet da 3 eur eus an abardaez, d'ar 17 a viz ebrel 1794.*

Goude lenn ar pennad istor gwirion-se, ha kavout a ra d'eoñ eo bet savet an Testamant gant an Ao. Branelleg e-unan ? « Douguet eo an arrêt, ne deus mui da dermen... » ha poz 18 : « Courach, patianted, intanvez ag minor paour... » paz eo diskleriet en dielloù he doa an intanvez ar Guen *bugale*. Krediñ a ran kentoc'h, hag hervez ar brud, eo bet aozet ar werz gant Herri Floc'h, kure Lesneven, dioustu war-lerc'h an *Dispac'h*. Lesneven a zo tost da Sant Fregant, trev eus parrez Gwiseni ; an Ao. Branelleg a oa ginidik a Sant Fregant. Ha padal er C'haieroù Kristen ez eus meneg a Lesneven.

Meur a werz eus amzer an *Dispac'h* a zo bet moulet en *Annales de Bretagne* eus ar re a oa bet roet gant an ao. Montfort, person Sant Marzin Montroulez d'an ao. Chaloni Perennes hag eus ar re kutuilhet gant hemañ amañ hag ahont.

Bez em eus va-unan, ur c'haierig a 58 pajenn.

0,13 × 0,16, dornskrivet, a gredan, e-doug an *Dispac'h*. Danvez ar paper hag al liou her ro din da grediñ. Trizek tamm anezañ a zo bet moulet en *Annales*. Kemmoù a zo etre ar re-se hag ar re-mañ mat da reiñ da intent pennadoù diaes da intent e gwerzioù an Ao. Perennes.

Tammoù all a zo e galleg : Prophéties trouvé dans le tombeau d'un religieux bénédictin mort le 16e siècle en audeur de Saincteté...

- Acte de foy : je crois fermement à l'église.
quoy que la Nation en dise...
- A. d'espérance : J'espère qu'avant qu'il soit peu
Les apostats veront beaux jeu....
- A. de charité : J'aime les aristocrates,
Je prie pour les démocrates....
- Cantic sur laire adorons tous, ha reviens pasteur
de l'évangile, nous les prêcher, nous y seront docile....
- Simbole des curées constitutionnel sur laire aime
oui da.

Judas escariot
est un traite fameux.

- Lettre miraculeuse trouvée depuis peu par un
Erisvin au pied d'un crucifix dans la ville daraç.
- Complainte sur le malheur des temps sur laire que
ne suije la fougère.

Setu roll ar pennadoù brezonek a vije gellat moulañ war ar C'haieroù ha n'o c'haver ket en *Annales* :

- Cantic névez. Chélaouet ha bretonnet, ama difunet
me ho pet.

- Cantic névez voar ton ar varn :
Selaouet oll bretonnet a desquet beza fur.
25-4-13.
- Chanson névez cé né day ket.
Réformerien ar rouantélès
17-4-8-9
- Chanson névez. Pébez anquem ô va doué. 52-2-13.
- Cantic voar remors eur viquel en devoa gret he lez
voar ton va Doué leun à drugarez.
Mallos à mil gueach mallos. 17-4-?
- Chanson voar : ton cathel collet
Er bloas mil pemp cant tregont tri. 16-2-?
- Chanson nevez : da guenta tout e chordrenomp
ma vezo sentet ouzomp. 10c-2
- Chanson nevez : eur certain manach
a gouvent Cuburien
...Joseph Elien 9-6-56
- Cathequise evit an amser proesant en usach an dut
fidel divoar ar meas ar Circonstançou présent. 14 1/2 paj.
Komz plaen.

— Cantic ; refutation ar Constitutionalet, difen ar Catholiquet

voar ton ; va Doué leun à vadeles pe drugarez ; pè ton Silvestrik. 35-4-13.

— Cantic da gourrachí ar vrettonnet er bersecution voar ton selaouit tud yaouanc. Selaouet pobl breton va quelenadurez. 16-10-6.

— Peden dar verches var ton adoromp oll er Sacramant.

Guerches Sanctel mari mam à drugares. 4-4-11.

— Instruction familier evit ar bretonnet voar an afferou présant. 11 paj. Komz plaen.

D'al lennerion bremañ da glask araok o lakat moulañ, maz eo bet moulet, en o noaz pe gempennet, hag e pe lec'h, hini pe hini eus an traoù-mañ.

Leonad eo ar c'haier ; a c'houlled Leon a gredan.

L. Lok.

LENNEGEZ KATOLIK E BRO GEMBRE

Daoust d'e anv pompadus ne fell dimp komz er pennad-mañ nemet eus ur gelc'hgelaouenn gatolik embannet er bloaz-mañ e Bro Gembre « *Efrydiau Catholig* » (Studiou Katolik).

Heñvel awalc'h ez eo evel ment hag evel danvez ouz hor *Studi hag Ober*. Setu amañ ar Raklavar lakaet war ar bajenn gentañ :

« Embannet eo an *Efrydiau Catholig* gant ar C'helc'h katolik. E fin ar brezel ez en em gav an holl vroioù, dreist-holl broioù an Europa, tal-ouz-tal gant kudenn kendalc'h ar sevenadur kristen... Ret-mat ez eo ivez da Vro Gembre soñjal en hec'h amzer da zont. Kaout a ra dimp-ni, Katoliked kembraek, daoust maz omp nebeut, hon eus un dever da ober e keñver hor bro, er pleg diaes-mañ... Ar pezh a glask an *Efrydiau Catholig* eo ober ul lodenn eus hon dever. »

Bloaveziek hepken e vo an embannadur se.

D'hor soñj ni ivez, Katoliked vreizat, hon eus un dever da ober e-keñver hor bro evit ma vleunio en he c'haerañ hor sevenadurez, hag hon dever eo an hevelep hini hag hini hor Breudeur kembraek.

Sinet eo ar pennad kentañ gant Ei Ras, Mihangel Mac Grath, Archeskob Caerdydd (E C'hras Mikael Mc Grath, Arc'heskob Kerdiz). Ur studiaden diwar benn orin devosion Kembreiz e-keñver ar Werc'hez ez eo. Diaes meurbet eo ar gudenn-se da ziluziañ, rak n'eus ket nemeur a skri-

doù koz e lennegez Kembre o komz eus Mari. Evit ar pennad kosañ eus istor Kembre gristen (450-800) n'eus nemet daou levr hag ur ger bennak enno diwar benn Mamm Doue : Levr *Nennius* (796), *Istor ar Vrezoned*, ha neuze levr *Gweltas, De Excidio Britanniae*. Met o vezañ ma oa deuet Iliz Kembre eus Iliz koz Breiz Veur, ha dre ma oa bet levezonet gant Iliz Kreizteiz Bro C'hall (Lerins pe Lion), ez eo reiz krediñ e oa ganti an hevelep feiz diwar-benn ar Werc'hez hag an hevelep devosion en he c'heñver evel e Lion hag e Roma en amzerioù kentañ.

An Aotrou 'n Arc'heskob, evitañ da vezañ desket Kembraeg, a zeu gantañ ur yez yac'h ha pindivik, ur souez !

Goude pennad Primad Kembre e teu ur varzoneg gant *Saunders Lewis* dediet d'an Arc'heskob e-unan. Met arabat d'an deskarded klask kompren anezañ, sur int da chom o fri war ar gloued, ha ranket en deus an oberour e-unan dikleriañ meur a c'her e traoñ e labour.

Un dezenn hir diwar-benn ar C'horf Kevrinus (Corff Cyfriniol Crist) eo an trede pennad *Crist yn om ni* (Ar C'hrist ennomp-ni). Evitañ da vezañ bourrus ha kentelius penn da benn ez eus re a draoù ennañ ha n'en deus ket gallet ar skrivagner displegañ betek ar vouedenn ar gelenadurez kristen.

Neuze e teu ur studiaden diwar-benn *Tudur Aled*, ur barz kembraek eus ar XV^{et} kantved (cf. Gwalarn 156-157, genver c'hwevrer 1943) gant *S. Lewis*.

E dibenn al levrenn ez eo ket lakaet reolennoù ar C'helc'h Katolik « *Y Cylch Catholig* ». Gallout a rafemp marteze amañ e Breiz kemerout skouer diwar ar C'helc'h-se ha setu perak e troomp kement-mañ : « Ar pal anezañ a zo diazezañ ur vreuriez a vefe evel ul lec'h-emzastum d'an holl gatoliked kembraek ha d'ar re c'honezet d'ar feiz, evit rein tu dezo da virout o sevenadurez kembraek. Dever kement hini a roio e anv d'ar vreuriez a zo lavarout bemdeiz ar Bedenn evit Bro Gembre hag ar Bedenn d'ar Spered Santel. Dever pep beleg eus ar Vreuriez a zo kinnig an oferenn ur wech ar bloaz evit Distro Bro Gembre hag evit ar re varv eus ar Vreuriez. Bep bloaz e vo graet ur retred. Atao e vo graet degemer mat d'ar re n'int ket Katoliked hag a fello dezo dont d'ar retred. »

Neuze e roer roll-labour ar retredoù-se ha da glozañ e vouler un arroudennad diwar ar brezegenn kembraek a reas er bloaz 1945, an aotrou *Hannan*, eskob Menoe, e fin ar retred.

Setu amañ un tamm eus an arroudennad hec'h-unan : « Va breudeur holl garet e Jezuz Krist... Ur wech c'hoaz ez om laouen ouz en em gavet gant ar C'helc'h Katolik a-geñver e retred ha kement-se evit daou abeg dreist-holl.

Da gentañ dre m'eo bet graet an holl brezegennou hag an holl bleustradegoù er yez kembraek. Gouzout a reomp holl ez eo al latin yez an Iliz ha yez al lidadurez... Met gouzout a reomp ivez ne dleer ket abalamour da se ober fae war yez ar bobl en ofisoù an Iliz... E pelec'h bennak ma saver skeudenn ar Groaz emañ an Iliz er penn araok da skoazellañ sevenadurez ar vro.. Amañ e reomp ni ivez ar pez a ra an Iliz e kement bro all ma tiz he mouez betek enni : kensakriñ yez ar bobl da adoriñ Doue ha da gas an aviel da bep rann eus ar bed... Gant ar C'hembraeg o tistonañ a nevez en hon ilizoù, e soñj d'imp emañ spredoù ar Gembreaded tremenet a voe o kantreal dre zismantroù hon manatioù diskaref, o c'houzout pelloc'h ez eo adkrog an tan war oaled koz Bro Gembre... »

Evel ma weler henvel mik eo ar menozioù amañ hag ahont. Na pegen kaer ha na pegen skouerius avat gwelout daou Eskob o tifenn hag o harpañ dre o c'homzoù ha dre o skridoù yez ha sevenadurez o bro !

KLERG LLYDŴ.

Efrydiau Catholig, Cyfrol I, 1946. Skrivañ da : *Llyfran Sulien Llanfarian, Aberystwyth (Pris 2/6)*, met o vezañ n'heller ket kas arc'hant ez eo diaes meurbet kaout le-vrioù ha kazetennoù eus Breiz Veur. Koñje a zo da c'hou-lenn bepred ha marteze e vo degaset deoc'h evit netra.

Notit ez eus bet digoret e Breiz dindan baeroniez Ober ur Skol Gembraek dre lizer. Da glevout hiroc'h, skrivañ d'an dimezell Gourlaouen, Douarnenez, pe d'an Aotrou Le Clerc, kure Plouber, Bro Dreger.

A-DREUZ LENN

BLEUNIOU SANT FRANSEZ. Ar Vuhez Kristen. Rosko. Abaoe fin ar brezel emañ ar maout gant Kabusined Roskov evit an embannadurioù brezonek, ha da ganañ e vije d'ober diwar o feñn war an ton brudet : « N'eus par e Breiz Izel da baotred Rosko. » Setu en un nebeut amzer : *Bleunioù Sant Fransez* gant an Tad Eujen, *Diwar C'hoarzñ* gant an Tad Medar. *Ar Grasou evit ar re varo* gant Youen ar Gov, hep kontañ un eil mouladur eus *Fatima* gant an tad Medar.

Bleunioù Sant Fransez a zo troidigez ar *Fioretti* en ur brezoneg turgniet eus ar c'haerañ, evel ma oar ober un den a vicher. Ar skeudennoù a zo mat peurliesañ, daoust n'int ket dispar : poblek e chomont. Lavaret em eus dija pez a sonjen diwar benn an Aeled e-giz merc'hed. Ne dalv ket din bezañ rondonus. Un dra all a bouezin war-

nañ evit ar wech. Gwelloc'h eo d'am soñj lavarout Fransez Azizi, eget Fransez a Aziz ; gwelloc'h implijout ur stumm italianekoc'h evit an anioù-kèrioù, Siena elec'h Sien, Bolonia, Peroujia, elec'h Bologn, Perouz... Skrivañ a ra mat an oberour Benna, San Severino, Bassa, perak neuze kilañ da skrivañ Ankonja h. a.

DIWAR C'HOARZIN gant an Tad Medar. Skeudennoù gant Langleiz. Ar Vuhez Kristen. Rosko.

Anavezout a rit al lavarenn goz : Castigat ridendo mores. Setu pez a dremen amañ da wir. A bep seurt tud er c'hoari : kouerion, bourc'hizion, zoken Kabusined, tud fur ha tud fero, tud poellek, ha tud diboell, a bep seurt. Ar yez a zo blaz Bro Leon enni : kig ha fars. Troioù lavar e leiz, poblek ha saourus kenañ, a gaver da besketa a-hed al levr.

Ar skeudennoù gant Langleiz a laka anat n'eo ket troel ijin hor livour da oberiañ evit ar c'hoarziggell.

AR GRASOU PE AR PEDENNOU EVIT AR RE VARO gant Yeun ar Go, skeudennet gant Joel G. Philippon. Ar Vuhez Kristen. Rosko.

Setu c'hoaz ul levr a bouez kaer. Yeun ar Gov en deus dastumet hag adreizet ennañ ar pedennoù evit ar re varo evel ma vezont pe ma vezent da vihanañ lavaret e Skaer, e Gwezeg, e Goenac'h, dre eskopti Kemper eta. Ra servijo e levr d'ar re yaouank da gendec'hel gant doare pedin ar re goz. Gwerzioù brav e leiz a zo el levr, c'hwennet diouto gant ampartiz gwall-louzoù ar gallegachoù. Bennoz Doue d'an oberour evit bezañ furchet hag aozet pep tra a-zoare.

Ar skeudennoù gant Philippon a zo disheñvel kaer o zalvoudegez an eil diouz eben. Ar golo a zo dispar ; Itron Varia Druet (p. 46) a zo mat ; skeudenn an Ifern (p. 172) fromus a-grenn. Met e-kichen, skeudennoù ar bajenn 120 a zo gwan meurbet, disteroc'h c'hoaz eo hini ar bajenn 83.

Spi am eus e vo adembannet al levr, diviet dija hervez ma'm eus klevet. Goulenn a ran neuze d'an embannerion tennañ evez war daou draig : 1° Er *Raklavar*, ar werzenn goz : *Na ne hoarzhe her dre ve beu, n'eo ket da dreññ gant Na ne c'hoarzfe herr keit ma ve beo*, troidigez hag a laka troc'h ar werzenn goude *herr*, tra ma fle chom evit ur glotenn reiz goude ar ger *c'hoarzfe*, troidigez hag a ankoua ster ar ger *her dre*, anavezet koulskoude er geriadurioù (sell. ouz *Dictionnaire Breton-Français*, R. Hermon mouladur 1943, p. 282), ha zoken e brezoneg ar bobl (soñj mat am eus bezañ lennet anezañ en kontadennoù an Uhel dindan ar stumm tregeriek *ardre*). 2° Gwelloc'h e vefe d'am meno echuiñ al levr, n'eo ket gant taolenn spouronus an Ifern, met gant hini frealzusoc'h ar Baradoz, lec'h ez omp evelkent galvet da vont kentoc'h.

Pa 'm eus tro d'hen degas amañ, setu pez a gavan em

notennoù diwar-benn Chapeled an Anaon e Bro Dreger. Bepred war ar c'hreunenn vras e vez lavaret e latin an De Profundis. Met war ar greun bihan, pedennoù brezonek disheñvel. Gant an Intañvez Autret, penn an Ale, Plistin, am eus klevet an doare-mañ :

Ar *bedennerez* : O Jezuz, leun a drugare
Deus an anaon, ho pet true.
Respont an dud : Roet de ho paradoz
Hag an eternite da renoz.

An doare-se, hervez, a vefe kavet e lec'h pe lec'h, e Bro-Welo pe Dreger.

Evit parrez Keriti (Bro Welo) am eus notet :

Ar *bedennerez* : Gwad Jezuz
Respont an dud : Gwelc'hit an eneoù (pe e ene)
E Ploubalaneg (Bro Welo bepred), un doare berr ivez d'ober. Tud Bro-Welo a zo marteze damantus d'o foan.
Ar *bedennerez* : P'oc'h ha renoz d'an anaon
Respont an dud : Da viken.

E Kemper Gwezenneg am eus klevet digant Mari C'hou-riou ha Mari-Von Maillot ar c'homzoù-mañ :

Ar *bedennerez* : O va Jezuz, dre Ho Pasion
Delivret an Anaon
Deus o frizon.
Respont an dud : Ha roet de 'n ho Paradoz
An Eternite da renoz.

Gant an diw blac'h mañ e veze lavaret ar grasoù evel-henn. Da gentañ ar Pedennoù diouz an noz ; war o lerc'h, Litaniou ar Werc'hez ; Diaes Irae e brezoneg ; Kantig war un Orezon ; Chapeled an Anaon ; ar Memorare ; ur bedenn « evit an hini kentañ a oufe mervel eus ar gumpagnuez, ra blijo gant an Aotrou Doue reiñ dezañ ar c'hras da resev e sakramancho ha da gaut ur setañs favorabl ».

NOTENNOU DIWAR-BENN AR GELTED KOZ gant Meven Mordiern. Trede mouladur. Skridoù Breiz. 496 pajenn. Priz 240 lur.

Pell 'zo e c'hortozemp un advouladur eus notennoù Meven Mordiern. Rak rouez-tre e oa deuet ar mouladurioù kentañ da vezañ, ouspenn ma oant bet embannet e stumm levriouigoù distag hag a vent disheñvel. Ha kement hag ober, en deus an oberour adtremenet war e labour d'e greskiñ, d'e wellaat e pep doare.

Setu ul levr a zo ul levr a-ziavez, hag a dle bezañ lennet ha studiet gant an holl, hag evit ar yez implijet a zo gwir skouer ur brezoneg skiantel, hag evit an danvez a zastum berr ha klok ar pep retañ da c'houzout diwar benn ar Gelted. Par eo al levr-mañ d'al labourioù gwellañ savet er yezoù all diwar-benn an hevelep kudenn. Lakit da skouer en e geñver levr A. Grenier Les Gaulois, e ti Payot, Paris. Trec'h eo dezo evit ar spered hag ar garantez douget

d'hon tadoù. Trec'h e vije bet warno e pep keñver mar bije bet skeudennaouet awalc'h.
Her goulenn digant Editions de Bretagne, Boite postale 45. La Baule ; pe digant Librairie Salaün, rue Saint-Gouéno, Saint-Brieuc.

TIR NA N-OG. Revue de culture bretonne. R. Huon, Roud ar Roc'h, Lannion. Koumanant bloaz 200 lur.

Dastumadenn ar studierion vrezon yaouank. E-kichen traoù e galleg e kaver enni pennadoù e brezoneg, skrivet mat peurliesañ. Notet am eus an daou varzoneg gant Ronan, embannet en niv. 7 : gwir varzoneg enno, ra gendalc'ho. Nemet ur fazi bennak war ar yez a ve gwelloc'h teurel ermaez : *Skuiz da vevañ*, nann, met *Skuiz o vevañ* ; *A-dreuz d'ur prad e ya*, nann, met *A-dreuz d'ur prad ez a*. Ret eo bezañ didruez.

AN AVEL. lettre circulaire du mouvement culturel breton. Trésorier : Jean Ollivier, 49, rue St-Melaine, Rennes. 75 lur evit 6 niverenn 16 pajenn.

Brezoneg amañ ivez o lardañ pennadoù gallek. Brezonneg iskiz re alies. Da skouer : *Ar c'haz du*, troidigez gant P. Denez, en niv. 8-9. N'eo ken brezoneg e ve, met n'ouzon Petra. Ur yez n'eo ket hepken ur geriadur, met dreist holl un doare-sonjal, troioù-lavar. Tu a zo da virout e n'eus forz peseurt studiadenn stumm brezonek gwirion, evel m'hen diskouez labourioù awalc'h, pa ne vefe nemet re Vallée ; met araok skrivañ eo ret kemer poan da zeskiñ ar brezoneg gwirion.

GWAZGWENN.

EEUNADENNOU, STAGADENNOU HAG EVEZIADENNOU D'AM SKRIDOU BREZONEK.

Eil gevrenn (1932-1945) gant MEVEN MORDIERN

E kentañ kevrenn al labour-mañ, moulet war *Walarn* 146-147 (Meurz-Ebrel 1942), ez eus mankoù da eeunañ :
P. 170, l. 4 kent an dibenn, lennit : kadoanet a-ere o zroad ouz al leur (ha neket ouz ar voger !).
P. 171, n. 5, l. 22, lennit : armaouegou. Teir moger a vije bet war Garthada diouz tu an douar, hervez Appianos, tourioù outo hep triugent metrad. Nao metrad e oa ledan-

der ar mogerioù, ha 13 m. 32 o uhelder (lezet e-maez kont ar c'hranelloù hag an tourioù). Ouzpenn krevier evit an olifanted, e oa, er mogerioù-hont, krevier all evit kezeg ar arme, solieroù evit an heiz hag ar boued-loened, ha lojeiz evit ar soudarded. Niver an olifanted kraoniet eno (hervez Appianos) : 300. Niver ar c'hezeg : 4.000. Niver ar soudarded annezet : 4.000 war varc'h, 20.000 war droad. Lapeyre ha Pellegrin, *Carthage Punique*, 1942, pp. 120, 214.

P. 174, n. 7, l. 3. *Ponpedula* e oa ano ar bempdelienn e vez an Daked. Kenveriañ ar galianeg *pempedula*.

P. 175, n. 11, l. 9, lennit : kartons.

P. 177, danevell, l. 12, lennit : El Mouh. Notenn 13, l. 11 : tri fenn-degad.

P. 188, danevell, l. 3. : e laosken, Notenn 15, l. 4 kent an dibenn : Fri an Daou Zour.

P. 192, l. 13 kent an dibenn : Bet eo e San Blas.

P. 194, l. 1, lennit : gouezfrouesaerien.

P. 200, n. 23, l. 5, lennit : al liorz Loeiz XV. Hennez e oa an ano a veze lakaet d'ar rann liorz a-led dirak talbenn hanternoz ti-hañv va faeron, etre ar Faveg-put, diouz tu ar reter, hag ar c'harzad lireu uhel, ma oa en tu-hont d'ezel ar Prad norman, diouz tu ar c'hornog. Al liorz-se Loeiz XV a oa enni pemp alez. Da gentañ, un alez-kreiz ha diou alez-tu ken hir ha ken hir, roudennet a-eeun o zeir eus kreisteiz da hanternoz. D'an eil, diou alez-treuz berroc'h, roudennet a-eeun etre reter ha kornog, hag o stagañ an eil ouz eben an diou alez-tu. An teir alez hir a gase eus al leur draez a oa dirak an ti-annez hag a-gleiz hag a-zehou dezañ betek an alez a hede moger-dro al liorz diouz tu an hanternoz. Er voger-se rag-enep d'an alez-kreiz, e oa eur porz-rastell houarn gofeliel livet e gwenn, daou stalaf war-nañ, a skoe war ar wezeg (*Arboretum*) bet lakaet e 1885-1886-1887, gant mibien va faeron. Ar pemp alez a oa etrezo c'hwech glazenn vras. War an diou c'hlazenn nesañ d'an ti, tost d'ar c'horn graet gant an alez-tu o c'haoli diouz al leur-draez, e oa pep a deir c'histinenn-Indez (*Aesculus Hippocastanum*). War an diou c'hlazenn all, e-harz an diou alez-tu, e oa pep a vodad-gwez all : teir saprenn (*Abies pectinata*) e pep bodad. Warno ouzpenn, tost d'an alez-treuz pellañ, hag en amezegiez an alez-kreiz, e oa pep a vouchad geot ar Pampaou (*Gynerium argenteum*). An diou c'hlazenn bellañ a oa strisaet dezo o zachenn diouz tu an hanternoz gant pep a lugustreg (*Ligustrum vulgare*) hantergelec'h-heñvel ar wrimenn anezo a-hed al letonennou. Kuzet e oa gant an diou lugustreg-se moger-dro al liorz hag an alez hec'h ambrouge.

En alez-treuz tostañ d'an ti e oa daou boull-dour kelc'hiek gant rec'hell en o c'hreiz ha pep a stivell uhel o tarzañ diwar o metoù. En alez-treuz pellañ, a-steud gant an daou boull-dour, e weled diou skeudenn wenn war bep a sichenn dargolonenn-heñvel daou reder eus an Hen-amzer, eur paotr hag eur plac'h.

An ano a liorz-vleuñv a zo denet a-dreuz dindan va fluenn gant beo-buhezek eo manet ennon koun ar bleunvegou kaer a oa el liorz Loeiz XV, a-hed an alez-kreiz penn da benn, da vevenn war an diou c'hlazenn tostañ d'an ti el lodenn anezo a-hed al leur draez, en dro d'al lagaden-nou graet gant an diou alez-treuz tro-war-dro d'ar poullou-dour ha d'an daou reder. Bleunvegou-kaer e oa ivez an diou durumellad-dour ma save diwar o lein sichenn an diou zelwenn. An diou lugustreg, int-i ivez, o doa pep a bengennad-bleuñv ouz o bevenniñ. An holl vleunvegou-se a oa ouz o ober nadoziou (*Geranium, Pelagornium*) stank ha stank, meur a rezad anezo, rozenned, dalioù, troioù heol, h. a. Kaer dispar e oant da welout, heñvel ouz pal-lennoù leur lieslivet flamm, hag ar c'hwez-vat diwarno a strinke dre an aer tro-war-dro.

D'ur rannliorz-all eo e veze lakaet an ano a liorz-vleuñv. Eur c'hloz mogeriet ha pevare'hornek e oa, etre penn kreisteiz ar Faveg-put ha moger-dro al liorz diouz tu ar c'hreizteiz. Leun e oa a aleziou bihan, etrezo pengennou hir ha striz dindan fanul-gon (*Chrysanthemum, Pyrethrum Sinense, P. Indicum*), elestr (*Iris, Gladiolus*), lost-leon (*Lotus Leonurus*), h. a. En e greiz, e oa eur vangounell houarn gant eur gibellad-dour en he c'hichen. Harp ouz ar voger uhel a zispartie ar c'hloz diouz ar Faveg-put e oa an ti-brond. Teir dor a oa e moger ar c'hloz. Unan, diouz tu ar reter, a skoe war al Louzaoueg. Tro ouz ar c'hornog e oa an diou-all, an eil o tigeriñ war an dilheg a oa e-harz penn reterel an ti-annez (1), eben war un trepas a gase, a-dreuz d'un adti bihan, da Borz an Oranjezeg (2).

Rendez-vous de chasse d'ar roue Loeiz XVe e oa bet ti hañv va faeron, hag er sal-vras (a oa eiz kognek) hag er sal debriñ, e weled c'hoaz, sternet e koadadur ar mogerioù, livadurioù bras war lien eus an XVIIIe kantved, skeudennet enno arvestou eus an amzer-se : daou borz-skeudennet enno arvestou eus an amzer-se : daou borz-mor war aod ar mor Kreizdouarek, ur pred-banvez war ar geot, ur c'hamp soudarded, un hemok'hadeg, h. a. E 1885, a-zilerc'h ur voereb, e oa deut an domani-se e kerz va faeron, ha goude e varo, e 1902, ez eas e perc'henniez intanvez e vab henañ. Gwerzet e voe e 1927, goude maro an itron-se, gant ar mab yaouankañ en doa prenel, e 1903, un

(1) An dilheg-se a oa enni pemp rezad a bemp gwezenn (*Tilia platyphyllo*) benet-mat, dishenvel o fennad-barroù. Eun dilheg all kenhenvel dezi a oa e penn kornok an ti.

(2) Tri forz pavezet a oa e ti-hanv va faeron, disrannet an eil diouz egile gant adtiez hir : Porz an Oranjezeg, ar Porz-eor dirak talbenn kreisteiz an ti-annez, ha Porz ar Marchosi (pe Borz ar Yer). En tu-all d'an adti ma oa ennan ar marchosi hag ar c'harzad, e oa ur c'hloz bras pevare'hornek oc'h ober korn mervent al liorz : Kloz an avalou-sukrin. En tu diouz an hanternoz d'ar c'hloz-se e oa al liorzig Japanekek, hag, en tu hont dezi, ar Prad norman dindan gwez-frouez a hep seurt : kraonenned, avalenned, perenned, kerezenned, h. a.

domani brasoc'h ha kaeroc'h, nepell diouz gwrimenn gornok Koad-meur Rambouilhed.

P. 204, n. 24, l. 6 ha 7. Ur fazi em gwall a zo aze. N'eo ket e *Diwezañ Brezoned* Emil Souvestr emañ kontet istor Anna an Inizi, hogen e *Diwezañ Boudiged* Paol Feval. Goude triugent vloaz, em boa ankounac'haet lec'h resis an istorig-se.

P. 212, n. 33, l. 3 kent an dibenn, lennit : 31.

P. 218, n. 38, l. 8, lennit : da idol.

War *Sav*, niv. 27 (Nevez-Amzer 1943), *Notennoù diwar-benn ur pou eus ar broiou-krec'h : Pou Gwenngen (Pagus Vindocinensis)* :

P. 4, l. 3. N'oa nemet tud eus ar werin e kerentiez va zad, ken a-berz tad, ken a-berz mamm. War kontrad-dimeziñ c'hoar va zad, e kavan merket ar micheriu-mañ : Per-Joseb Pinaudier, perc'henn-madou en Onzain, e wreg Marc'harid Holteau, o merc'h Marc'harid-Karet Pinaudier o mab Yann-Stevan Pinaudier marc'hadour-koad en Onzain ; Per-Fransez Deniau, marc'hadour-koad e Sant Sir du Gault, gward (kulator) bugale Rozalia Pinaudier, kentañ gwreg Per ar Rouz ; Fulup Ruau, aozer-hentou e Villechauve (Loer ha Cher), azgward (kulator-akozant) ar vugale-se ; Fransez Ruau, perc'henn-madou ha gwiader e Villechauve ; Lorans Meunier, gwakolier e Pruneg, kulator akozant an daou vab ganet eus eil wreg Per ar Rouz. Va moereb Selina a oa ganet e Pruneg e 1815. Bez 'ez oa anezi, war a gredan, an henañ eus an holl vugale. Pa voe bloaz war-nugent, e 1836, hag o vevañ en Onzain, e ti hec'h eontr, e timezas gant un horolacher yaouank stallet e Kastellrouz, Yann-Loeiz-Paol Bourreau, ganet e 1805 (Marvet e 1880, e Taverny, kanton Montmorency, pastellvro Pontoaz). Diou c'hoar en devoa ar gwaz nevez : an eil, Mari Anna, a oa e 1836 gwreg da Anton Martin, miliner e Rilly ; eben, Jozefina, a oa pried Fransez Leroux, miliner e Chousy. Tad Yann Loeiz Paol Bourreau a oa, eñ ivez, miliner e Chousy. E vamm a oa Anna Chabault.

P. 5, n. 3, l. 3. Mab da noter Pruneg e oa ar paotrig Vadecourt. E Pruneg e oa dija an tad Vadecourt pa voe ganet va moereb e 1815. E vab a zo bet prezidant al lezvarn e Pithiviers. An noter war-lerc'h an tad Vadecourt a zo bet, war a gred din, an Ao. Cuvier, a oa, e 1868, noter e Sant-Avand Gwenngen. Eñ hag e wreg a zo bet ivez, evel an daou Vadecourt, mignoned eus ar re wellañ evit va zad, e c'hoar hag e vreudeur. Keal anezo a vez alies war al lizeroù koz.

War *Sav*, niv. 30 (Goañv 1944) *Bozadou-deskadurez eus sac'had sant Briz* :

P. 19, l. 5 kent dibenn an danevell, lennit : Kane! ez eus bet din... eur ganaouenn.

P. 20, n. 19, l. 4, lennit : Savet ez eus bet dezañ... eur skeudenn.

P. 22, n. 21, l. 4 kent an dibenn, lennit : sent dibennet o kerzout, o fenn war bleg o brec'h.

War *Sav*, niv. 31 (Nevez-Amzer 1944). *Bozadou-deskadurez...* (kendalc'h) :

P. 9, l. 10, *Pagus Labriciensis* « Pou Lavrek ». N'eus, anat, ere ebet etre ar stumm en dije gwisket e brezoneg bremañ an hen ano bro-se ha kement-mañ, nemet fentus eo an degouez : stank awalc'h traonienn al Loez (pe al Loer, le *Loir*) an ano *Culotte* « Lavreg » evel ano-den (anotiegezh). Bez 'ez oa ur *Culotte* o vevañ e Gwiler e 1882-1883, ha koun a zalc'han am eus klevet an diou vatez a oa neuze ganeomp. Aogustina ha Maria Buffereau (anezo an diou verc'h da viliner Chantereine « Kanran ») o kanañ din eur rimadell a oa bet savet diwar-benn ar *Culotte*-se hag un tieg anvet pe lezanvet Grand-Hiver.

P. 12, n. 24, l. 3, lennit : gell-du he daoulagad.

P. 13, eil dilinnad, l. 4 kent an dibenn : diskar.

P. 14, n. 25, l. 8. : kilvizien-diez. L. 11 kent an dibenn : eur.

P. 16, n. 27, l. 16 : a.

P. 18, n. 29, l. 4. Bezañ a-blaen (*horizontal* e galleg) a vefe sklaeroc'h, emichañs. Plèn, kompez, na petra 'ta, e oa an douar en holl leurennoù hon liorz, nemet eun tamm war-naou war-du ar c'hreisteiz e oa an tachadou douar-plèn-se, en eil leurenn hag el Louzaoueg. Er rannliorz anvet ganeomp ar C'hloz-Bihan (adreñv d'ar Yardi hag en tu diouz ar reter d'an Ti-Bihan), e oa lod eus an dachenn war-naou serz awalc'h etrezek ar reter. L. 6. ha 7, lennit : ha froni outo. L. 2 kent an dibenn, lennit : toull an diri.

P. 19, danevell, l. 11 : diskar. N° 30, l. 10 : « A-benn d'o gwerza » a vez klevet. Hen kavout a ran war va fichennou (war va c'hartoñsennoù, evel ma kare lavarout Fransez Vallée). Eur fazi e vije lakant *da* emañ, hervez darn. *In dubio, abstine*. L. 5 kent an dibenn, lennit : an diou zor vras.

(da heul)

Komplidoù e brezoneg

Troidigez gant Maodez Glanndour.
Testenn ha kan Heskkrivet.
Priz 15 lur, franco 18 lur.
O goulenñ digant Loeiz ar Floc'h,
2, rue du Parc, Saint-Brieuc. (C., C.
34.212, Rennes).

D'AR GOUMANANTERION.

Eus niverennoù koz *Studi hag Ober* e chom ganimp an niverennoù 17, 18, 19, 21. a vez gwerzet 35 lur pep hini.

Kerse eo bet ganeoc'h moarvat, chom keit-se o c'hortoz an niverenn-mañ. An abeg d'an dilerc'h a zo bet youl fall ar voulerion, pe re a labour ganto, n'ouzon ket.

Plijout a rafe deoc'h gwelout ar C'haieroù o tont er maez aliesoc'h, pe stankoc'h o fajennoù. N'eo ket an danvez da voulañ a vank din. Met niver al lennerion... Ret eo din gant pep niverenn lakaat arc'hant din da vont, da c'hortoz prenerion an amzer da zont. Grit vrud eta en dro deoc'h evit an dastumadenn, hag e teuio gwelloc'h an traou.

Evit paeañ an niverennoù, ar gwellañ stumm d'ober eo kas din arc'hant war hoc'h ano, da lakaat da dalvezout evidoc'h evit an niverennoù da zont. Rak diaes bras eo divizout ur priz koumanant evit an niverennoù da zont.

Ret eo kaout pasianted pa n'heller ket ober a-hend-all.

KAIEROU KRISTEN

Rener : Loelz ar FLOC'H
2, rue du Parc, Saint-Brieuc

— (Côtes-du-Nord) —

Compte Chèques Postaux

— 34.212 RENNES —
